İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e (1908-1923) Türk Romanında Batıl İnançlar*

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar Şimşek

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9389-4984>

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi
Bölümü, Tokat-TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 25.11.2019

Kabul: 30.12.2019

On-line Yayın: 31.12.2019

Anahtar Kelimeler

İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1923)

Roman

Batıl İnançlar

Hurafe

Halk İnanışları

Öz

İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e uzanan tarihsel süreç (1908-1923), Osmanlı-Türk toplumunda sosyal ve kültürel açıdan derin etkileri olan bir dönemdir. Bu süre zarfında sosyal hayattaki değişim ve dönüşümler edebiyat eserlerinin konusunu oluşturmuş; dönemin zihniyeti, düşünce yapısı, kültürü, yaşayışı, din ve inanç algısı hâliyle romanlara yansımıştır. Bu dönem içinde kaleme alınan romanlarda genelde sosyal ve siyasal temalar ağırlıklı olarak işlenmiş olup toplum ve bireyin yozlaşan yönünü gösteren batıl inançlar da bazı romanların temasını ve içeriğini oluşturmuştur. Dolayısıyla çalışmada, 1908-1923 yılları arasında yayımlanan ve seçilen elli roman batıl inançlar etrafında incelenmiştir. Çalışmada öncelikle giriş bölümünde batıl inançlar üzerinde durulmuş; bidat, hurafe ve halk inanışları hakkında bilgi verilmiştir. Ardından okunan romanlar, elde edilen bulgularla oluşturulan yedi temel başlık altında batıl inançlar açısından tahlil edilmiştir. Sonuç bölümünde elde edilen bulgular neticesinde kısa bir değerlendirme yapılmıştır. 1908-1923 yılları arasında yayımlanan ve incelenen dönem romanları içinde Hüseyin Rahmi Gürpınar başta olmak üzere kimi romancıların eserlerinde din ve inanç konusundaki eleştirilerini batıl inanışlar etrafında yoğunlaştırdığı görülmektedir. Döneminin toplumsal yaşamından izler taşıyan romanlarda hastalıkların tedavisi, çocuk sahibi olma, peri, cadı, muska, sihir, büyü, uğursuzluk, fal, kurşun dökme, kutsal mekânlar ve dinî şahsiyetler ile ilgili asılsız inançlar ve hurafeler öne çıkmaktadır. Roman kişileri kendilerine çıkar sağlamak ve çaresiz kaldıkları durumları ortadan kaldırmak için hurafelere ve yanlış inanışlara eğilim göstermektedirler.

DOI: [10.9761/JASSS40024](https://doi.org/10.9761/JASSS40024)

Atıf Bilgisi / Reference Information

Şimşek, Y. (2019). İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e (1908-1923) Türk Romanında Batıl İnançlar. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 78, Winter, p. 153-179.

* Bu makale, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Dr. Öğr. Üyesi Hidayet Özcan danışmanlığında Yaşar Şimşek tarafından hazırlanan "II. Meşrutiyet Dönemi Türk Romanında Dinler ve İnançlar (1908-1923)" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

*Superstitious Beliefs in the Turkish Novel from the Second
Constitutional Era to the Republic (1908-1923)*

Asst. Prof. Dr. Yaşar Şimşek

Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Education, Department of Turkish
and Social Sciences Education, Tokat-TURKEY

Article History

Submitted: 25.11.2019

Accepted: 30.12.2019

Published Online: 31.12.2019

Key Words

The Second Constitutional Era (1908-1923)

Novel

Superstitious Beliefs

Superstition

Folk Beliefs

Abstract

The historical process from the Second Constitutional Era to the Republic (1908-1923) is a period of deep social and cultural impact in Ottoman-Turkish society. During this time, changes and transformations in social life were the subjects of literary works; the mentality of the period, the mindset, culture, life, perception of religion and belief are reflected in the novels. In the novels written during this period, the social and political themes are generally covered, and superstitious beliefs showing society and the corrupt side of the individual constitute the theme and content of some novels. Therefore, fifty novels published between 1908-1923 and selected are examined around superstitious beliefs. The study focused primarily on superstitious beliefs in the introduction; information about innovation, superstition and public beliefs. Afterwards, the novels that were read were analyzed in terms of superstitious beliefs under seven main topics created by the findings. As a result of the findings obtained in the conclusion section, a short evaluation were made. Among the period novels published between 1908 and 1923, it is seen that some novelists, especially Hüseyin Rahmi Gürpınar, concentrated their criticisms of religion and belief on superstition around superstition. In the novels bearing the traces of the social life of the period, unfounded beliefs and superstitions about the treatment of diseases, having children, fairy, witch, amulet, magic, magic, jinx, fortune telling, bullet casting, sacred places and religious figures stand out. Novel characters tend to superstitions and false beliefs in order to gain benefits and eliminate situations in which they are helpless.

DOI: [10.9761/JASSS40024](https://doi.org/10.9761/JASSS40024)

Giriş

Batıl kavramı “gerçekliği bulunmayan her şey, yalan ve yanlış olmasa bile planlanan hedefe ulaştırmayan her türlü faydasız iş, söz ve davranış, genellikle kabul edilmiş inançlara uygun olmayan hükümler” (Olguner, 1992: 148) olarak tanımlanır. Batıl inançlar ise inanç yönüyle herhangi bir gerçeklik değeri olmayan hem semavi hem de semavi olmayan dinlere mensup topluluklar arasında görülen asılsız ve temelsiz inanışları ihtiva eder. Kökeni paganist inançlara kadar giden batıl inançlar, tarihsel süreçte insanların ihtiyaçlarına ve kültürel düzeyine bağlı olarak ortaya çıkmış olup geçerliliği olmayan inanışlar olarak kabul edilmektedir. Hurafe, bidat gibi çeşitli adlarla da ifade edilen batıl inançlar, bir dinde önceden var olmayıp sonradan dinlere ve inançlara eklenen asılsız, içi boş, yanlış inançlar olarak adlandırılır. Hem geleneksel hem de modern toplumlarda izlerine ve uygulamalarına rastlanan batıl inançlar, sosyal hayatı düzenleyen gelenek ve kurallarla birlikte kendine yaşam alanı bulmaktadır. Birçok din temelli geleneksel topluluklarda, insanların farklı yaşam alanlarında çoğu kez alışkanlıktan veya cehaletten kaynaklanan sebeplerle insanların batıl inançlara bir şekilde başvurduğu görülmektedir. Ayrıca din dışı inanışların ve dinin yanlış yorumlanmasının bir sonucu olarak farklı kültürlerde batıl inançlara bir yönelim ve tutunma söz konusudur.

Batıl inançlar toplumda çoğu kez bidat, hurafe ve halk inanışlarıyla birlikte anılır ve düşünülür. Dinî bir kavram olarak bidat, “Asr-ı saâdet’ten sonra ortaya çıkan, şer’î bir delile dayanmayan inanç, ibadet, fikir ve davranışlar” (Yaran, 1992: 129) şeklinde tarif edilir. Hurafe ise dine sonradan girmiş garip şeyler, akla ve gerçeğe aykırı düşen sözler ve davranışlar için kullanılmaktadır. Hurafe aynı zamanda “mantıkî tabanı olmayan, gerçek hayatla ilişkisi bulunmayan inanç ve uygulamalar, iyilik veya kötülük getirebileceğine inanılan kuvvetler için kullanılır. Genellikle sihir, büyü ve bunların ürünü olan objelerle alâkalı inançlar da hurafe terimiyle ifade edilir” (Yel, 1998: 381). Bunun yanı sıra hurafeler, “bütünüyle sonradan uydurulan ve genellikle İslâm gerçeği ile bağdaşmayan, batıl inançları veya çarpı davranış biçimlerini telkin ve teşvik eden hikâyeler” (Varlı, 2008: 16) olarak bilinir. Diğer yandan batıl inançlar içinde değerlendirilen halk inanışları da daha çok eski dinlerden aktarılanlarla ve resmi dinin türlü nedenlerle geniş halk yığınları arasında çeşitlenerek aldığı yeni yorum ve inanış şekillerine göre oluşmuş asılsız inançları kapsar.

İnsanlık tarihi kadar eskiye dayanan batıl inançların bütün toplumlarda yansımalarına rastlamak mümkündür. Daha çok masallar, efsaneler ve geleneksel halk hikâyelerinde işlenen batıl inançlar, Türk edebiyatında Tanzimat’tan itibaren yeni bir tür olan romanlarda ele alınan meseleler arasında yerini almıştır (Timur, 2009: 2108). II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e 1908’den 1923’e uzanan tarihsel süreçte yayımlanan romanlarda batıl inançların sosyal eleştiri bağlamında işlendiği görülmektedir. Bireysel temalardan çok dönemin gereği olarak siyasi ve sosyal temalar üzerine yoğunlaşan roman yazarları, bireysel duygulanımlar, sosyal çatışmalar ve toplumsal meselelerden hareketle din ve inanç temasına değinmişlerdir. İnanç kaynaklı ahlaki kaygılar, din duygusunun yansımaları, dinî kurumların bozulması, din adamlarının yozlaşması, toplumdaki inançla ilgili yaklaşımlar ve batıl inançların varlığı romanlarda ön plana çıkan dinî unsurlar olarak görülmektedir. Bu bakımdan Türk romanında, özellikle akılcı yönüyle öne çıkan ve pozitivist anlayışı benimseyen realist romancıların eserlerindeki batıl inanışların ve hurafelerin bu doğrultuda ele alındığını söylemek mümkündür. Çalışmaya dâhil edilen II. Meşrutiyet dönemi romanlarında bidat, hurafe ve halk inanışlarını içinde barındıran batıl inançların çok çeşitli şekillerde tezahür ettiği görülmektedir. Romanlardan elde edilen bulgulara göre batıl inançlar yedi başlık altında toplanmıştır. Bunlar:

1. Hastalıkların tedavisi ve çocuk sahibi olmak ile ilgili batıl inançlar
- 2- Cin, ruh, ispritizma, peri, iyi saatte olsunlar ve cadı ile ilgili batıl inançlar
- 3- Büyü, sihir, muska, tılsım ve tütsü ile ilgili batıl inançlar
- 4- Uğur ve uğursuzluk ile ilgili batıl inançlar

5- Fal ve falcılık ile ilgili batıl inançlar

6- Kurşun dökme ile ilgili batıl inançlar

7- Kutsal mekânlar ve dinî şahsiyetler ile ilgili batıl inançlardır.

İncelenen II. Meşrutiyet dönemi romancıları içinde Hüseyin Rahmi¹ başta olmak üzere birçok yazarın eserlerinde din ve inanç konusundaki eleştirilerini batıl inanışlar etrafında yoğunlaştırdığı görülmektedir. Aynı zamanda romanlarda sıkça geçen cin, peri, muska, tılsım, nazar, sihir, büyü, uğursuzluk gibi kavramlar etrafında halk arasında yaygın olan hurafelere ve yanlış inanışlara da yer verilmiştir. Bu anlamda romanlarda batıl inançların bu denli yer bulmasının sebebinin devrin eğitim, bilim, din/inanç, kültür anlayışında ve sosyal yaşamın kodlarında aranması yanlış olmayacaktır. Roman türü açısından bakıldığında bu husus, dil ve anlatım açısından yazarlara farklı/yeni bakış açıları kazandırırken romandaki merak unsurunu da arttırmaktadır. Ayrıca dil, anlatım ve üslup konusunda batıl inançların işleniş romanda dilin çeşitlenmesine, komik ve ironik bir üslubun belirmesine imkân vermektedir. Bunun yanında batıl inançların pozitivist bir tavırla romanlarda kimi yazarlar tarafından işlenmesi, dönemin geleneksel din anlayışına ve taassuba varan inanış biçimlerine bir eleştiri getirdiği düşünülebilir. Zira “Toplumda yerleşmiş batıl inançlar sarsıldıkça, halkın geleneksel inanç ve değer sistemine tepkileri giderek artacak; romancı, pozitivist düşünceli kişileri aracılığıyla kapalı toplumun dinsel inanışlarına, geleneksel değer yargılarına saldırma fırsatı bulacaktır” (Gündüz, 2013: 375). Bundan dolayı sosyal hayattaki dönüşümleri ve toplumdaki değerlerin çözülüşünü de batıl inançlar bağlamında değerlendirmek olasıdır.

II. Meşrutiyet sonrası döneminin yazarları romanlarda batıl inançlara yer vererek yozlaşan ve taassup içinde süregiden dinî ve geleneksel hayata farklı açılardan yaklaşmışlar ve bu çerçevede eleştirel bir duyarlılıkla insanı ele almışlardır. Dönem romanlarında batıl inançlarla çoğu kez alay edilmesi, bu inançlardan medet uman kişilerin aşağılanması/küçümsenmesi bu temayla ilgili sahnelerdeki tuhaflıklar ve gülünçlükler de Müslüman toplumunda batıl inançlara nasıl bir yaklaşım sergilendiğini göstermektedir. Romanlarda anlatılan batıl inançlar, bir bakıma köklü bir din (İslam) geleneğine ve kültürüne sahip olan Türk toplumunda din ve inanç açısından çürümenin, savrulmanın ve yozlaşmanın ipuçlarını vermektedir. Bu bağlamda batıl inançlardan hareketle toplumun bilgisizliğine ve cehaletine vurgu yapılır. Yazarlar geleneksel tipleri hurafeler üzerinden tenkit ederek toplumsal eleştiride bulunurlar. Dönem romanlarında özellikle taassup ve cehalet içinde dinine bağlı karakterlerin sunumunda çoğu kez onların batıl inançlara eğilimi ve hurafelere saplanmış yönleri yansıtılır.

1. Hastalıkların Tedavisi ve Çocuk Sahibi Olma ile İlgili Batıl İnançlar

Hastalıkların tedavisiyle ve çocuk sahibi olmayla ilgili batıl inançlar toplumda yaygın bir şekilde görülmektedir. İslam dininde insanların şifayı yalnızca Allah'tan isteyebileceği bildirilmekte, O'nun dışında hiçbir kimsenin ve herhangi bir şeyin şifa verecek gücünün olmadığını buyrulmakta; bir hastalığın tedavisi veya bir eksiliğin giderilmesi için yapılan birtakım uygulamaların yaratıcının izni ve inayeti ile gerçekleşeceği *Kur'an*'da çeşitli vesilelerle belirtilmektedir (Varlı, 2008: 371). Ne var ki, toplum geleneksel din anlayışı etrafında dindar olsun olmasın kimi Müslümanların tutuldukları veya maruz kaldıkları hastalıklara karşı şifayı zaman zaman yaratıcı dışında bir güçten, varlıktan ve nesneden bekledikleri görülmektedir. Aynı şekilde çocuk sahibi olamayan kadın ve ailelerin de çözüm

¹ Osman Gündüz, II. Meşrutiyet romanlarını (1908-1918) yapısal ve tematik bakımından incelediği çalışmasında yazarın batıl inançlara sıklıkla yer vermesinin bir amaç dâhilinde olduğunu belirtir: “Hüseyin Rahmi'nin amacı, halkın zihniyetine yerleşmiş batıl inançları kazımdır. Bu bakımdan o, dinin özü ile bağdaşmayan; akla, bilime ve mantığa zıt inanışların yok olacağı temel düşüncesinden hareketle; toplumun bilim, doğa olayları karşısındaki bilgisizliğini, bozulan iç yapısını, dinamiğini de vermek amacındadır” (Gündüz, 2013: 438).

için dinen haram olan yanlış inançlara başvurduklarına rastlanmaktadır. İncelenen bazı romanlarda daha çok geleneksel kahramanlar, sağlık hizmetleri konusunda hekimlerden umduklarını bulamadıkları zamanlarda iyileşme umuduyla şifa arayışı olarak hurafelere ve çeşitli asılsız inanışlara eğilim gösterirler. Bunun yanı sıra bir romanda da kadınların çocuk sahibi olmak adına dine, akla ve bilime aykırı davranarak birtakım hurafelere ve batıl yollara başvurdukları görülmektedir. Yazarlar, bu husustaki değerlendirmelerini romanın unsurları bağlamında nükteli ve ironik bir üslupla okura aktararak bu yanlış eleştirirler.

Safvet Nezihi'nin kaleme aldığı *Müsebbib* (1910) romanında başkişiler Zahit Efendi ve Atıfet Hanım çiftinin kızları Zehra, babasının sürgün edildiği memleketin [Anadolu'nun] ücra bir köşesinde doğmuştur. Babasının sürgüne gönderildiği bu ücra şehirde küçükken salıncaktan düşen Zehra, ailesinin yaşadığı yerde doktor bulunamadığı için kocakarı ilaçlarıyla tedavi edilmeye çalışılır. Babasının merkeze dönmesine izin verilmediği için tıbbi bir tedaviden mahrum kalır. Zavallı kız bu talihsiz durumdan dolayı ömür boyu kambur kalmış ve bir ayağı aksayarak yaşamını sürdürmüştür (Safvet Nezihi, 1910: 82-83). Romanda Zehra'nın sakat kalmasının temel nedeni her ne kadar bir hekim eksiliğine bağlansa da küçük kızın kambur kalmasına sebep olan şey, asılsız ve boş inançlardan kaynaklı yapılan birtakım tedaviler olmuştur. Ailesi, bulundukları yerde kızlarını tedavi edecek bir doktor bulamadığından dolayı son çare olarak cahil kadınlara, nefesi tesirli hocalara başvurarak kocakarı ilaçlarından ve ilkel tedavi yöntemlerinden yardım beklerler. Kızlarının böyle iyileşeceğine dair bir inanç taşırlar. Bu bakımdan dönemi içinde eğitilmiş ve sosyal düzeyi iyi olan bir ailenin bu hataya düşmüş olması ve yanlış inanışlardan medet umarak kızlarının sağlığına kavuşmalarını beklemeleri ilginçtir. Öte yandan romanda Zehra'nın sakat kalışı, batıl inançlardan ziyade, İstibdat döneminin baskıcı tutumuna hamledilerek küçük kızın durumuna döneminin baskıcı ve despot yönetim biçiminin sebep olduğu ima edilmektedir. Ayrıca, yazarının diğer eserlerinden bir parça farklı olarak görülen bu romanın takdiminde de belirtildiği üzere, "Milli roman" vasfını taşıması hasebiyle zavallı kızın hastalığı, İstibdat döneminin bir kötülüğü olarak değerlendirilmektedir (Yılmaz, 1991: 403).

Şıpsevdi (1911) romanında ise dönemin günlük yaşantısını panoramik bir şekilde okura sunan Hüseyin Rahmi Gürpınar, İstanbul'un mahalle hayatını bütün açıklığıyla yansıtmıştır. Romanda olay örgüsünün başlangıcını oluşturan bu konuşmalar batıl inançlar ve geleneksel alışkanlıklar çevresinde döner. Eserde, anlatıya temel mekân oluşturan mahallenin sakinlerinden olan Binnaz Hanım, tramvayda karşılaştığı kadınlara mektep arkadaşı Nebile Hanım'dan bahsederek arkadaşının tek derdinin bir çocuk dünyaya getirememek olduğunu söyler. Zavallı Nebile'nin kocasının ısrarla çocuk istemesinden dolayı başvurmadığı ilaç, adak, türbe, hekim, hoca kalmadığını anlatır. Yazar anlatıcı, Nebile Hanım'a bebeği olması için tramvaydaki kadınlardan birinin uzun uzadıya, gebe kalma reçetesi tertip ettiğini; başka bir kadının da Samatya'daki 'Sürpük Ebe'yi şifa için salık verdiğini aktarır (Gürpınar, 2009: 39-41). Romanda İstanbul'da yaşayan kadınların çocuk sahibi olmak için türlü yöntemlere başvurarak sağlıkla ilgili konularda hurafelerden medet umduğu görülmektedir. Aynı romanda başkişilerden Şekure Hanım'ın iyileşme umuduyla hocalara okutulması, hastalandığında kendi yaptığı ilaçları içmesi ve kurşun döktürmesi o yıllarda yaygınlaşan ve başvurulmuş hastalıklarla ilgili asılsız inançları ve hurafeleri imlemektedir (Gürpınar, 2009: 70-71). Batıl inanç teması, romanda farklı tezahürlerle işlenen ana temalarından birisidir ve yazarın II. Meşrutiyet dönemi içinde kaleme aldığı diğer eserlerinde sık sık boş/temelsiz inanışlara eleştiriler getirmektedir. Gündüz'e (2013: 419) göre Hüseyin Rahmi, "Cumhuriyet öncesinde yazdığı bütün romanlarında, toplumun hurafe ile şekillenmiş inanç dünyasını ve yerleşmiş ahlâki değer yargılarını değiştirmeyi hedefler."

Aynı yazarın *Toraman* (1919) romanında da Hasna Hanım, kapı komşusu Adile Hanım'a kızı Sabire'nin boşanmasından itibaren çarpıntı hastalığının arttığından yakınır. Şifa için bir ara

Kocamustafapaşa'daki şeyhi Elbistanlı Keramet Efendi'ye gittiğini söyler. Şeyhin kendisine okuyup üflediğini ardından kalfası Nukba'ya çiğnettiğini belirtir (Gürpınar 1981: 185). Yine romanda oldukça dedikoducu bir kadın olarak takdim edilen Hasna Hanım, konuşma hastalığından kurtulmak için şeyhi Keramet Efendi'yi ziyarete gittiğinden komşusu ve arkadaşı Adile Hanım'a bahseder. Keramet Efendi'nin kendisine "lakırdı sıtması" teşhisi koyduğunu ve bu illetten kurtulmak için yedi gün yedi gece ölü gibi susmasını öğütlediğini anlatır. Ayrıca şeyhin tedavi için muska yazıp murakabe yapmasını devamında da konuşma arzusunun geçirmek için Hazret-i Pîr'in mezarından alınmış küçük bir taşı dilinin altında tutmasını salık verdiğini aktarır. Son olarak şeyhin şifa için tekkenin bahçesindeki kutsal otu konuşma isteğini bastırması için kaynatıp içmesini istediğini ifade eder (Gürpınar, 1981: 192-195). Bütün bu anlatımlarda Hüseyin Rahmi'nin bu temelsiz/asılsız inanışlara karşı olduğunu ve halkın bunlara eğilim göstermesini eleştirdiği görülmektedir.

Refik Halit Karay'ın *İstanbul'un İç Yüzü* (1920) romanında ise başkahraman Kani, bazı geceler rüyasında kendini geçmişte yaşadığı turşucunun üstündeki evde gördüğünü ve bu rüyalarından bunaldığını belirtir. Kani, gördüğü bu rüyalarından kurtulmak için ilaç almasına ve seyahate çıkmasına rağmen bir türlü kurtulamaz. En sonunda şifa niyetiyle okunduğunu "bir kadın getirdiler, yedi gün sabah ezan vakti beni karşısına seccadeye oturttu, tesbihten geçirdi" sözleriyle aktarır (Karay, 1997: 32). Hatta Kani, kendisine okuyup üfleyen kadına "Dile benden ne dilerse?" deyip bu şifa okumalarından sonra üfürükçü kadına bir ev aldığını İsmet'e itiraf eder. Yine romanda kocası İshak'ın kendisine ihaneti yüzünden yataklara düşen Ragibe Hanım'a iyileşmesi için, "şişe şişe lokmanruhları, bromürler içirir[ilmesinden]" söz açılarak genç kadının böyle bunalıma girdiği günlerde çırpınmalar ve tıkanmalar içinde yattığından bahsedilir (Karay, 1998: 58). Romanda özellikle insanların cahillik ve taassuptan kaynaklı olarak hastalıklı hâllerinde çareyi zaman zaman iyi geleceğini düşündükleri inançlarda aradıkları aktarılmaktadır.

Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu* (1922) romanında da şifa için insanların birtakım varlıklardan ve nesnelerden medet umdukları anlatılmaktadır. Romanda Zeyniler köyünde Feride ile birlikte öğretmenlik yapan Hatice Hanım, öğrencilerin dinî eğitiminden sorumlu eğitmen olarak tanıtılır. Hatice Hanım'ın, derslerinde çocukların okulun duvarlarındaki levhalardan hareketle Allah'ı bilmeleri, hayat ve ölüm gerçeğini kavramaları üzerinde durduğu ifade edilir. Romanda Hatice Hanım'ın bazı şeyleri sorgulamadan din dışı gelenekleri ve birtakım batıl inanışları da çocuklara öğrettiği aktarılır. Romanın anlatıcısı konumundaki karakter olan Feride, ihtiyar kadının duvardaki yılan tablosunu çocuklara "Şahmeran" diye tanıttığını belirterek "Hasta olan köylülerin isimlerini yılanın karşısına yazmak suretiyle" (Güntekin, 2005: 235) tedavi olduklarından ve şifa beklediklerinden bahseder. Feride, özellikle öğretmenlik yapan kadının batıl inançlara eğiliminden ve din konusunda yanlış bir anlayış içinde olduğundan şikâyet eder.

2. Cin², Ruh, İspiritizma, Peri, İyi Saatte Olsunlar ve Cadı ile İlgili Batıl İnançlar

Cinlerin ve ruhların varlığına dair inanışlar hemen hemen bütün dinlerde karşılaşılan bir durumdur. Şahin'e (1993: 5) göre "Cinlerin mahiyetleri, değişik varlık kalıplarına girerek görünmeleri, barındıkları yerler, insanlarla münasebetleri, iyi veya kötü tesirleri, adlandırılmaları çeşitli ülkelerin

² Cinler, dinî inancı göre duyularla kavranamayan, insanlar gibi irade ve anlama yeteneğine sahip, ilahi emirlere uymakla yükümlü tutulan varlıklardır. Bunlar, pozitif bilimler kapsamında yer almamakla birlikte asılsız inanç değildir. Ancak varlıkları dinen sabit söz konusu bu varlıkların kimi insanlar tarafından somut görüntülerle tasvir edilmeleri ve bunlardan zarar gördükleri yolunda gelişen inanışları; dinî hakikatlere aykırı kullanılmaları veya bazı hileli olaylara farklı amaçlarla alet edilmeleri, batıl inanış ya da hakikat dışı olarak değerlendirilebilir. Bu başlıkta altında Allah'a kulluk ve ibadet vazifesiyle yaratılan cinlerin batıl inançlardan kaynaklı olarak yaygınlaşan olumsuz özelliklerine, dine aykırı şekilde kullanılmasına ve birtakım hileli/karmaşık işlere alet edilmesine değinilmiştir.

dinî ve din dışı literatürlerinde geniş bir yer tutar.” İslam dininde gözle görülmeyen ve ateşten yaratılmış ruhanî varlıklar olarak bilinen cinler, insanlar gibi Allah’a kulluk göreviyle yaratılmışlardır. Onlar da insanlar gibi iyiler ve kötüler diye ayrılmış olup sosyal hayatta daha çok büyü ve sihir işlerinde kullanılmıştır. Müslümanların kutsal kitabı *Kur’an-ı Kerim*’de de aynı isimle anılan bir sure de mevcut olup cinlerin ilahi emirlere uymakla yükümlü olan varlıklar olduğuna işaret edilmektedir. Dönem romanlarında birtakım hurafelerden hareketle cinlerin olağanüstü özelliklerine, doğaüstü güçlerine olumlu ve olumsuz yönlerden değiniler görülmektedir.

İncelenen II. Meşrutiyet sonrası dönem romanlarında ruh çağırma ve ispritizmayla ilgili göstergelere İslam dininin onaylamadığı temelsiz inançlar bağlamında yer verilmektedir. İspiritizma genel anlamıyla “Ölülerin ruhlarının bâkî bir hayat sürdüklerini, maddi şahsiyete sahip olduklarını, bunların alelade gözlerle görülemeyeceğini ancak yaşayan kimselerle bazı hallerde ve bilhassa medyumlar vasıtasıyla münasebette bulunabileceklerini kabul eden meslek” (Bolay, 1990: 252) olarak tarif edilir. İspiritizma anlayışı içinde gerçekleştirilen ruh çağırma olayı, Müslüman Türk toplumuna Batı kültüründen/toplumundan girmiş bir âdet olarak değerlendirilir. Kaynağının ise din değil daha çok felsefe odaklı olduğu belirtilir. İncelenen eserler arasında roman kişilerinin felsefedeki spiritüalizm (ruhçuluk) konusunu -daha çok ruh çağırma ritüelinden hareketle- kurdukları veya katıldıkları cemiyetlerde din ve inanç bağlamında -daha çok batıl inanışlar- reel hayatın içinde yorumladıkları görülmektedir.

Peri ise cinlerin dışına verilen ad olup, güzel olması ve çekiciliğiyle öne çıkan metafizik bir varlıktır. Romanlarda daha çok fantastik anlatım içinde yer verilen perilerle ilgili göstergeler büyü ve asılsız inançlar etrafında yoğunlaşmaktadır. Bazı insanları kendilerine âşık etmeleri, bir görünüp yok olmalarıyla sevgilinin özelliklerini taşırlar (Aktaş 2011: 88). Edebiyat eserlerinde cezbedici güzelliği, akli, iyilikseverliği ve becerikliliği ile öne çıkan olumlu kadın karakterleri için bir benzetme ögesi olan periler dönem romanlarında daha çok cinler ve ruhlarla etkileşimi bağlamında ele alınmıştır. Özellikle Osmanlı toplumu içinde belli kesimlerde görülen taassuba varan din anlayışı, dinî konulardaki cehalet ve yetersizlikler bu türden metafizik varlıklarla ilgili yanlış inançların doğmasına sebep olmuştur. Bu bakımdan cin ve peri ile ilgili inanışlar, dönem yazarlarının romanlarında üzerinde durduğu meseleler arasında yerini almıştır. Benzer şekilde ‘iyi saatte olsunlar’ kavramı da bazı romanlarda cinleri ve perileri anlatmak için kullanılan hurafe inancıyla ilgili bir başka terim olarak yer almıştır.

Yine dönem romanlarında geceleri mezarından çıkarak dolaşan ve insanları korkutup öldüren cadılarla ilgili değiniler de batıl inançlar çevresinde anlatılmıştır. Orta Çağ’da tüm Avrupa’yı sarsan cadı inancıyla ilgili bulgulara 1900’lü yıllardan itibaren Osmanlı toplumunda da rastlanmaktadır. Cadılar, varlığı Osmanlı toplumunda halk arasında kabul edilen insanlara kötülük etmek için daha çok geceleri ortaya çıkan alkarısı, gulyabani ve hortlak olarak da adlandırılan kötü görünümlü yaratıklardır. Arık’a (2006: 139) göre “Osmanlı toplumunda Batılı milletlerle kıyaslanmayacak nispette de olsa zihin ve hayalleri meşgul eden cadı kavramı, halkla aynı sosyal hayatı paylaşan roman yazarlarına da tesir etmiş ve Tanzimat’la birlikte edebiyatımıza dâhil olan roman türünün şekillenmesinde etkili olmuştur.” Bu yönüyle değerlendirildiğinde Türk romanında cadı kavramı yazarların zihnini meşgul eden bir mesele olmuştur. Kimi yazarlar bu konuya özel bir ilgi göstermiş ve bazı romanlarda olay örgüsü ve kurgunun oluşumu ‘cadı’ kavramı etrafında gerçekleşmiştir.

Filibeli Ahmet Hilmi’nin *A’mak-ı Hayal* (1910) romanında başkahraman Raci, içine düştüğü çıkmazdan kurtulmak ve inanç konusunda hakikate ulaşmak için çeşitli arayışlara girer. Bâtını ilimlerde aradığını bulamayan Raci daha sonra yaşadığı şehirde pozitivist iki cemiyete girerek sorularına cevap bulmaya çalışır. Romanda anlatılan bu kurumlardan biri olan İspiritizma Cemiyeti’nden, ruh çağırma, masa çevirme ve buna benzer müphem şeylerle birlikte birtakım eğlencelerle uğraşan bir yer olarak bahsedilir. Bu cemiyetin ileri gelenleriyle görüşen Raci, ruhun

varlığına tam olarak inanan bu insanların gösterdikleri delilleri hayal gücünün birer oyuncağı olarak bulur. Onların hakikat arayışındaki söylemlerini anlamsız ve temelsiz bir inançlar manzumesi olarak gördüğünden inanç ve hakikat yolunda aradığı şeye ulaşamadığını fark eder (Ahmet Hilmi, 2011: 21).

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Şıpsıvdi* (1911) romanında ise yazar anlatıcı, zaman zaman geriye dönüşlerle romanın başkahramanı Meftun'un büyük annesi Şeküre Hanım'ın gençliğinden, evliliğinden ve çocuklarının doğumundan bahseder. Şeküre Hanım'ın halk arasında inanılan ve 'al basması' olarak adlandırılan ve görünmeyen varlıklar tarafından kötülüğe uğradığını "(...) ne geldiyse başıma gene doğurmaktan geldi. İkinci çocuğumda işte Meftun'un anası Latife'm de loğusa döşeginde iken bana al basmış daha kırkımı çıkarmadan beni odamda yalnız bırakmışlar. Yarı başıma bir süpürge olsun koymamışlar. (...) Beni göstermedikleri hekim, okutmadıkları hoca kalmadı" (Gürpınar, 2009: 70) sözleriyle anlatır. Yaşlı kadın bu sözleriyle halk arasında yaygın bir kanaate dönüşmüş olan yeni doğum yapan kadınlara cinlerin musallat olacağı yönündeki batıl inancı dile getirir.

Gürpınar'ın "halkın cehaleti, batıl inançlara olan yönelişi ve eğitimsizliği" (İldeş, 2009: 552) gibi meseleleri/temaları işlediği *Gulyabani*'de (1915) ise roman kişilerinden Muhsine'yi çalışacağı Yedi Çobanlar Çiftliği'ndeki köşke götüren arabacı, çiftlikte öteden beri olup biten garipliklerle ve çeşitli hurafelerle ilgili bilgiler verir. Arabacı, "Orası cinlerin, perilerin, kumkuma yeridir, geçenlerde oraya giden arabacı Veli'nin beygirini çarptılar. Hayvanın beş dakikada soluğu kesildi. Kurbağa gibi yamyassı oldu. Ezandan sonra kalmaya gelmez" (Gürpınar, 1971: 17) diyerek çiftlikte tuhaf durumlarla karşılaşabileceği konusunda Muhsine'yi uyarır. Ardından çiftliğin sahibi Şefika Hanım'ın çıldırıp perilere karıştığından, bahçedeki havuzun kenarında cinlerin toplandığından, Hanımefendi'nin onlarla konuştuğundan, oraya giden erkek-kadın hizmetçilerin sağ dönmediğinden bahsederek köşkte vuku bulan olayları batıl inançlar bağlamında aktarır. Aynı şekilde Muhsine köşke girer girmez Şefika Hanım'ın hizmetini gören Çeşmifelek Kalfa ve aşçı Ruşen Kalfa tarafından köşkte cinlerin varlığı hususunda bilgilendirilir ve gördüğü garipliklerden kimseye söz etmemesi konusunda uyarılır.

Romanın başlangıcından itibaren tematik kurguyu çevreleyen batıl inançlar, olay örgüsü içinde sürekli işlenmiş, bütün anlatı boyunca bir laytmotif gibi tekrarlanmıştır. Söz gelimi çalışmaya başladığı Yedi Çobanlar Çiftliği'ndeki köşkün cinlerle, perilerle sarıldığını fark eden Muhsine, gün geçtikçe onların tutumlarına alışır. Köşkte yaşayan insanların ve perilerin suyuna giderse çok şey öğreneceğini düşünür. Muhsine, bir akşam köşkte erkek bir perinin kendisine seslendiğini duyar. Periler tarafından sınava tabii tutulacağını ve bu "iyi saatte olsunlar"ı kızdırmamak için emirlerine boyun eğmesi gerektiğini öğrenir. Ardından perilerin ve cinlerin neden "iyi saatte olsunlar" diye anıldıklarını sorgulayarak bir mantık kurar ve fena saatte olsalar dünyayı birbirine katabileceklerini dile getirir. Bu nedenle perilerin hem hayırlısına hem de hayırsızına güvenilmemesi gerektiğini belirtir (Gürpınar, 1971: 42). Romanda Muhsine'ye peri suretinde görünen Hasan, bir süre sonra ona bir insan olduğunu ve çiftlikte uşak olarak çalıştığını itiraf eder. Ardından, genç kadını biraz da alaya alarak köşkteki erkek perilerin hemen hepsinin ona gönül verdiğinden, aralarında "Muhsine benim olacak" tarzında kuvvetli bir rekabet başladığından bahseder. Perilerin onu bir türlü aralarında paylaşamadıklarını belirterek bu cin düşmanlarına kendisinin aynı zamanda bir insan olarak meydan okuduğunu ve Muhsine'nin de kendisine layık olduğunu onlara haykırdığını anlatır (Gürpınar 1971: 69). Köşkte perilerle insanların birbirine karıştığını düşünen Muhsine ise Hasan'la arasında geçen bu konuşmalara rağmen derin bir taassup içinde hâlâ hurafelere inanmayı sürdürür. Bazı perilerin insan kılıklarına girerek çalıştığı köşkte gece dolaştıklarını dile getirir. Ayrıca, kimi perilerin sırnaşık, utanmaz ve edepsiz hâllerini fark edince temelsiz bir inançla "O edepsizler kılıkça bize tıpkı benziyorlar, ama Tanrıya şükür, ahlakça bizim onları andırır zerre kadar yerimiz yok" (Gürpınar, 1971: 79) diyerek perilerle insanların ahlâkî yönden bir karşılaştırmasını bile yapar.

Söz konusu romanda Muhsine, anlatı boyunca çalıştığı köşkte cinlerle karşı karşıya gelir,

onlarla konuşur. Zaman zaman onlarla kavgaya tutuşur, hayatını onların telkinlerine göre düzenler. Bu yönüyle bakıldığında eser, hurafelerle bezenmiş fantastik ve masalımsı bir roman özelliği gösterir. Bu fantastik öğeler, romanın başkışısı Muhsine'nin taassup ve batıl inançlarla çevrelenen din, inanç, gelenek ve görenek ile ilgili yaklaşımları etrafında sunulur. Sözelimi Muhsine, akşam olduktan sonra perilerin şerbetlerini, tutsülerini verdiklerinden ve hizmetlerinde hiçbir şekilde kusur etmediklerinden bahseder (Gürpınar 1971: 106). Yine romanda çiftliğin uşaklarından olan ve köşkte peri kılığında dolaşan Hasan'a âşık olan Muhsine, onun aniden ortadan kaybolmasıyla ilgili olarak kalbine, ahirete özgü ölümlü bir kederin çöktüğünü söyler. Gönülünün Hasan'ın ümitsiz aşkının etkisiyle acıya bürünerek bir mezara dönüştüğünü belirtir. Muhsine, saf bir edayla peri kılığındaki bu varlığa karşı duygularının yoğunluğunu anlatırken diğer perilerin kendisini öldürerek Hasan'ın yanına göndermek gibi bir iyilikte bulunacaklarını dâhi düşünür (Gürpınar, 1971: 112). Bu düşünceler içinde Ahu Baba'nın geldiğini ve idam edilecekleri yerin hazırlandığını sayıklar. Ardından, 'Gulyabani'nin kendilerine doğru yaklaştığını söyleyerek köşkteki kadınların korkularından dizüstü yerlere kapandıklarını belirtir. Muhsine, romana adını veren ve anlatı boyunca bir merak unsuru içinde sunulan 'Gulyabani'yi ay ışığının yardımıyla bütün teferruatıyla görür. Genç kadın, çiftlikte ve köşkte herkesin korktuğu; perilerin şahı olarak bilinen yaratıkla ilgili izlenimlerini ve düşündüklerini şöyle aktarır:

"Şimdi artık ay aydınlığının yardımıyla biçimindeki bütün teferruatı seçebiliyordum. Kazan iriliğinde bir baş, üzerinde o korkunç büyüklüğe uygun beyaz sarıklı bir kavuk. Birer lombar deliği sanılacak bir çift korkunç göz. Ortası tümsek, yarım endaze, azman bir burun. Sekiz-on beyaz atın kuyruklarından yapılmışa benzer, göbeğe kadar inmiş bir aksakal. Bol yenli topuklara kadar varan morumsu cüppe... Bir elinde çektirme direği büyüklüğünde bir değnek, öbüründe taneleri kaba soğan iriliğinde bir tespih. Değnekli eliyle taneleri işaret etti. Mızıkayı keserek hepsi ağaçların altına çekildiler, görünmez oldular. Gulyabani biraz daha köşke yaklaşarak bizim odaya doğru gazapla birkaç kere başını salladı. Ben irademi bastıran bir korkuyla pencerenin kenarından çekildim. En korkulu rüyalarda bile görülmeyen bu dev azmanımı perde ucundan seyretmeye başladım. Artık yaşamaktan tamamıyla ümit kestim. Çünkü bu devin adımları önünden bir insan için kaçmak ihtimali yoktu. Biz, dört değil, yüz kadın olsak buna karşı hiçbir silahla meydan okuyamazdık" (Gürpınar, 1971: 113).

Romanın sonunda peri kılığına giren köşkün uşaklarından Hasan sayesinde, köşkte peri olarak dolaşan varlıkların kimliği bir bir ortaya çıkar ve anlatının gizemi çözülmüş olur. Romanın başından itibaren köşkün hanımı Şefika Hanım'ın yeğenleri, ona deli raporu alıp bütün mallarına konmak için yaşlı kadını kapattıkları odada "*gulyabani, gamgam, samsam, yamyam*" gibi yaratıklarla korkutmaya çalışırlar. Köşkte, Gulyabani/Ahu Baba olarak bilinen yaratığın Çiftlik Kâhyası Zekeriya Efendi olduğu anlaşılır. Cinlerin reisi olarak köşkte kadınların karşısına çıkan kişi ise Şevki Bey'dir. Gamgam adıyla çağırdıkları perinin Bekir Ağa, Yamyam'ın Bayram, kadın taklitçisi perinin Ağâh ve son olarak cinlerin onbaşı olarak köşkte gezinen Havhav Ağa'nın ise Zeynel olduğu açığa çıkar. Romanda özellikle Muhsine'nin anlattığı asılsız cin, peri inancı etrafında dönen durumların, gelişen olayların romanın temelini oluşturduğunu ve tematik düzlemini kapsadığını söylemek mümkündür. Anlatıda özellikle batıl inançlara eğilimli kişilerin cin, peri gibi doğüstü güçlerle ve hayal ürünü varlıklarla içi içe olması anlamlıdır. Gündüz'ün (2013: 375) dediği gibi Hüseyin Rahmi, "cahil ve zihinleri boş inançlarla biçimlenmiş roman kişileri aracılığıyla halkın inanç dünyasını aralar." Fantastik varlıklar ve hurafeler aracılığıyla eskiyi ve geleneği temsil eden Muhsine Hanım üzerinden insanların duygularının ve inançlarının sömürülerek acıklı ve gülünç durumlara düşürülmesine bir eleştiri getirir. Ayrıca, geleneksel yaşam tarzını benimseyen ve dini bütün kadınların asılsız inançlara yaklaşımını vererek

birtakım hurafelere inanmayı dönemin bir gerçekliği ve yozlaşma belirtisi olarak okura sunar.

Diğer taraftan *Gulyabani*'de romanın tematik kurgusuna hâkim olan batıl inançlar, hurafeler, peri ve cin gibi görünmez varlıklar, anlatı boyunca romanın başkışısı Muhsine çevresinde bir çatışma ve gerilim unsuru oluşturmuştur. Olay örgüsü içinde sürekli olarak işlenen ve aksiyonu sağlayan boş ve asılsız inançlar, geleneksel anlayışı temsil eden Muhsine'nin hayata bakışını, cehaletini ve saflığını ele vermektedir. Muhsine ve diğer bağnaz kadınların perilerin ve cinlerin evine dönüşen köşkte yaşadıkları korku ve tedirginlikler, roman kişilerinin psikolojik durumlarını yansıttığı gibi aynı zamanda gerilimi arttıran ve merak unsurunu sağlayan bir anlatım özelliği olarak anlatıyı/kurguyu sürüklemektedir. Muhsine'nin daha Yedi Çobanlar Çiftliği'ndeki köşke gelmeden Ayşe Hanım ve arabacıyla arasında geçen konuşmalarında cin ve peri kahramanlı olayların korku ve gerilimi arttırdığı görülmektedir. Romanda olayın geçtiği mekân da okura gerek sunumuyla gerekse perilerin/cinlerin varlığından kaynaklı olarak sürekli olarak bir tedirginlik hissettirmektedir. Özgür İldeş de Gürpınar'ın romanlarıyla ilgili doktora çalışmasında eserin bu yönüne dikkati çekmektedir:

“Romanda mekânın olay örgüsünde büyük bir işlevi söz konusudur. Çünkü romanda temayla ifade edilmek istenen cin, peri vb. fantastik unsurlara inanma çevresinde şekillenen batıl inançlar, mekânın bu amaca uygun şekilde tefriş edilmesiyle mümkün olmuştur. Sonuç olarak *Gulyabani*'de mekânın olay örgüsünün geçtiği bir yer olmaktan öte üstlendiği çok önemli işlevler vardır. Bunlardan en önemlileri, olay örgüsünde yer alan kişilerin psikolojilerini ve hayata bakışlarını ortaya koyması, romanın olay örgüsüyle somutlaştırdığı batıl inançlar gibi kavramlarını ifadeye uygun bir zemin hazırlamasıdır” (2009: 548).

Bu tespit ve değerlendirmeler ışığında Gürpınar'ın anlatım konusunda tema-insan-mekân bütünleşmesini başarılı bir şekilde sağlayarak romanı fantastik, gotik, mistik (gizemcilik) ve masalımsı bir üslupla kaleme aldığını söylemek mümkündür. Cin, peri gibi görünmeyen metafizik varlıklar ve batıl inançlar çevresinde gelişen olayların, durumların aktarımında fantastik ve gizemci bir anlatımın seçilmesi de işlenen temaya uygunluğunu göstermektedir. Bu bağlamda Mehmet Kaplan'ın yazarın romanlarındaki batıl inançların daha çok bir sırrı ve gizemi çözmek üzerine kurulduğu yönündeki “Hüseyin Rahmi birçok romanlarını bilhassa bâtil inanç konusunu ele alan eserlerini ‘esrar romanları’ şeklinde yazmıştır. Bunlarda çözülmesi lâzım gelen bir sır vardır. Bu sır menfaat ve başka sebepler dolayısıyla safdil insanların bâtil inançlarından faydalanmak isteyenlerin oynadıkları oyundur. Roman[lar] bu sırrın keşfi üzerine kurulur” (1997: 461) değerlendirmesini anmak gerekir.

Gürpınar'ın yine batıl inanışlar etrafında dönen aynı zamanda büyü, gizemli, hayali, karanlık ve korkutucu unsurlar barındıran *Cadı* (1915) romanında da cin, peri, cadı, hortlakla alakalı bulgular yer almaktadır. Romanın önemli kişilerinden Fikriye, kendisine talip olan Naşit Nefi ile ilk anda, ölen karısı Emine Binnaz'ın cadıya dönüştüğü söylentilerinden dolayı evlenmek istemez. Fikriye'nin evlerine yük olduğunu düşünen yengesi, bir an önce onu evden göndermek için bu tarz hurafelere inanmaması konusunda genç kızı uyarır. Bunun üzerine Fikriye, yengesine batıl inanç ve hurafelerinin hayatın içinde var olduğunu söyleyerek tepki gösterir. Bu hususta yengesine “dünyada herkes ahmak, herkes budala da yalnız sen mi akıllısın? Cin, peri, cadı, hortlak yok mu? Bütün dillerdeki sözlüklere bu kelimeler büsbütün asılsız, anlamsız olarak mı yazılmış?.. Kimi ölümlerin ruhları ailelerini, evlerini ziyarete geldiklerini hiç işitmedin mi?” (Gürpınar, 1971: 25) şeklinde birtakım sorular yönelir. Fikriye, dünyada cin, peri, cadı gibi varlıkların yaşadığı ve bunlarla ilgili efsane ve söylentilerin sürekli olarak anlatıldığını aktarır. Bunun yanı sıra Fikriye, yakın geçmişte Laleli taraflarında bir evliyanın bir paşanın rüyasına girerek duvar altında yatmaktan sıkıldığını, duvarın yıktırılıp kendisine bir türbe, bir kandil yaptırılmasını istediğini yengesine hatırlatarak bu tarz hurafelere olan inancını dile getirir.

Romanda Hasibe Hanım'ın Naşit Nefi ve ölen karısıyla ilgili anlattıklarından Fikriye olumsuz

yönde etkilense de yengesi bu dedikodulara inanmaz. Bunun üzerine Naşit Nefi'nin boşandığı ikinci eşi Şükriye Hanım'ın evine olayın aslını dinlemek üzere gidilir. Şükriye Hanım bir deftere tuttuğu notlardan başından geçenleri misafirlerine okur. Romanın altıncı bölümünden itibaren anlatıcı Şükriye Hanım olur ve genç kadının Naşit Nefi'nin yalısında yaşadıkları ve burada sürekli kendisini tehdit eden "Cadı" hurafesiyle ilgili bildikleri geriye dönüşlerle anlatılır. Kahraman anlatıcının bakış açısıyla sunulan bu bölümler, fantastik unsurlarla aktarılmasına karşın sosyal hayatın bütün gerçekliğiyle yansıtılması açısından değerlidir. Şükriye, kendisine talip olan Naşit Nefi ile evlenecekleri sırada karısının cadı olduğu yönünde dedikoduların başladığını, annesiyle birlikte bu durumdan çekindiklerini ve söz konusu evliliğe kuşkuyla yaklaştıklarını belirtir. Ancak, pozitivist bir dünya görüşüne sahip olan babasının bu tarz inanışları dikkate almadığı için daha sonra evlenmeye razı olduğunu aktarır. Babasının olmayacak şeylere inandıkları, cin ve perilerden korktukları için kendilerini sertçe azarladığını ve zihinlerini bu tarz hurafelerden arındırmaya çalıştığını şöyle dile getirir:

"Biz çarpılmak korkusuyla gece pencereden dışarıya tükürmeğe, süprüntülüğe, bir şey dökmeğe, daha bu çeşitten birçok şeylerden korkardık. Babam, bizim bu sanılarımızın tersine davranışlarla bu korku ve çekinişlerimizin boşluğunu ispata uğraşır. Örneğin o, pencereden kafesi sürer, destur demeden karanlıkta dışarı tükürür; hatta bize inadına –sözüm meclisten irak- süprüntülüğe aptes bozduğu bile olurdu. Ne çarpıldı ne bir şey oldu. Bizim ana kız, Naşit Nefi Efendi hakkında dönüp dolaşan bu korkunç söylentilerden korktuğumuzu görünce babam her ikimizi de sertçe azarladı" (Gürpınar, 1971: 32).

Romanda babasının pozitivist bir anlayışla, aklın ve bilimin ışığında yetiştirdiği kızına bu tarz yaklaşımlarından dolayı serzenişte bulunduğu ve mahalle kadınlarının anlattığı hurafelere inanarak kendi sözlerini dikkate almadığı için sürekli sitem ettiği aktarılır. Söz gelimi babası, Şükriye'ye hitaben "Hiç ölü dirilip de vakit vakit mezarını bırakarak insanlarla boğuşmaya çıkar mı?.. Eğer bu bir gerçek olaydı uygar uluslar ölümlerden de asker alarak ölümler orduları kurarlardı" (Gürpınar, 1971: 32) diyerek bu tarz inançların yersizliğinden ve saçmalığından söz eder. Bütün çekincelerine rağmen Naşit Nefi ile evlenen Şükriye, kocasının evine yerleştikten sonra cadı dedikodularının bir kuruntu da olsa yabana atılacak bir mesele olmadığına kanaat getirir. Bu tarz hurafeler içinde asıl gerçeğin yalının taşlığında boğulduğu söylenen günahsız kadının acıklı ölümü olduğunu söyler. Bu konuyu etraflı bir şekilde araştırmazsa cadı saldırısına yorulan bu tarz gizemli ölüm tehlikesinin kendisi için de olabileceğini düşünür (Gürpınar, 1971: 42). Bu tasavvur içinde kocasına yalının hizmetçilerinden öğrendiği ve önceki eşleriyle ilgili dile getirilen dedikoduların gerçek olup olmadığını sorar. Kocas da bu tarz hurafelerin doğruluğunu kabul ederek hizmetçi Gülendâm'ın bu konuda kendisine ayrıntılı bilgi vermekten çekindiğini belirtir.

Daha sonra bu saf görünümlü Çerkez kadının anlattıklarından geceleri uyku esnasında çocukların yorganları açılırsa "cadı" annelerinin gelip örttüğünü, soğuk kış gecelerinde mangallarında kömür bittiği vakit ateşle mangalı doldurduğunu ve sürahilerine su koyduğu öğrenir. Çocuklarının dadısı olan Gülendâm'ın Tanrı'ya yeminler ederek bu tarz hurafeleri ve şaşılacak şeyleri kendisine bütün saflığıyla bir bir anlattığından bahseder (Gürpınar, 1971: 45-46). Romanda cadı efsanesine inananlar yanında bunun bir safsata olduğunu düşünen aydın, eğitilmiş ve rasyonalist roman kişileri ile bu hurafelere inanan gelenekçi, cahil ve saf roman kişileriyle sürekli bir çatışma söz konusudur. Batıl inanç temasına bu açıdan bakıldığında romanda zihniyet ve kişilerin çatışmasında, aksiyonun ve gerilimin sağlanmasında önemli bir işlevi yerine getirdiği söylenebilir. Örneğin Naşit Nefi, çocuklarının dadısının anlattığı safsatalara inanıyor görünse de eşi Şükriye'ye karşısına çıkan varlığın cadı değil de o kılıkta görünmeğe uğraşan bir sahtekâr olduğunu düşünmektedir. Bu sebeple karısına inancı tam

olursa korkusunun azalacağı ve cesaretinin artacağı yönünde telkinde bulunur (Gürpınar, 1971: 48).

Diğer yandan *Cadı* romanında spiritüalistler ve ispritzmacılarla ilgili bilgilerin verildiği bölümde de Şükriye Hanım'ın babasının 'Cadı'nın ruhunu çağırmak için Naşit Nefi Efendi'nin yalısında toplanan İspirtizma Derneği'nin başkanı ve üyeleriyle ruh ve madde meseleleri üzerine uzun uzadıya konuştukları bilgisi verilir. Romanda adı verilmeyen yaşlı bir adam ruh çağırma, doğaüstü varlıklar, ölülerin dirilip dirilmemesi gibi felsefi-metafizik konular üzerine yer yer tartışmaya varan bu sohbetlerde ispritzmacıların bütün delillerine rağmen yaptıkları açıklamaları ve ruhlarla alakalı gizemli söylemlerini dikkate almaz. Efendi Baba namındaki bu adam cemiyetin üyelerini cin ve peri çağıran cinci hocalara benzetir. İspirtizma Derneği'nin üyelerinin anlattıklarının birer hurafe olduğunu ve bunları mantığının almadığı belirterek asılsız ve temelsiz bu türden inanışlara bir eleştiri getirir:

"Efendim, memleketimizde cinci hocalar, eskilerden beri, bu 'davet' özel deyimini kullanırlardı... Birtakım saf istek sahipleri ellerinde, avuçlarındakini bu davetlere harcadıkları halde içlerinden amacına ermiş olanı hemen görülmemiştir. Eski cincilerin yerine şimdi (ispritzma, manyetizma, ipnotizma) cılar çıktı. Öncekiler cinleri, perileri çağırırlardı. Bu şimdikiler ruhlarını çağırıyorlar. Yine o yorucu özenme, yine o davet. Fakat lütfen teşrifleri salık verilen sayın davetlileri ortalarda gören yok. Hep laflar o laf... İddialar o iddia... Yalnız sözün biçimi değişmiş. Adlar değiştirilmiş" (Gürpınar, 1971: 127).

Aynı romanda hurafelerle ilgili Şükriye Hanım, Naşit Nefi Efendi ile evlendikten sonra yalıda yaşadığı gariplikleri geriye dönüşlerle babasına aktarır. Materyalist bir dünya görüşüne sahip olan babası, kızının anlattıkları karşısında başlangıçta önemsemediği cadı, peri, cin, hortlak gibi doğaüstü varlıklara kızının anlattıklarından sonra artık inanmaya başlar. Kızıyla birlikte onlara karşı mücadeleye girerek bu durumdan kızını kurtarmaya çalışır. Diğer tarafta karı koca ölen kadının ruhundan ve tuhaf hâllerinden kurtulmak için İspirtizma derneğini yalıya çağırırlar ve ruh üzerine yapılan toplantılara katılırlar. Şükriye Hanım bu toplantıların birinin bitiminde babasıyla yalıda vuku bulan akıl almaz olaylar üzerine ve ölmüş olan Emine Binnaz'ın ruhunun çevrelerinde dolaşması hakkında konuşur. Kızının ruhlarla nasıl mücadele edilmesi gerektiğiyle ilgili sorusuna babası, "O ruhsa, biz de insanız. Onu bir Tanrı yarattıysa bizi ikinci bir yaratan yaratmadı ya! Hep bir Yaratıcının kuluyuz. Ulu Tanrı insanlara birbiriyle hoş geçinmelerini buyuruyor. O ölülerin dirilere sataşmasını elbette hoş görmez. Sataşanlara, saldıranlara karşı savaş haktır" (Gürpınar, 1971: 156) şeklinde cevap verir. Kızına, ruhları da insanlar yarattığı gibi Allah'ın yarattığını belirterek korkmamasını salık verir. Romana materyalist ve eğitilmiş bir karakter olarak yerleştirilen Şükriye'nin babasının da karşılaştığı zorluklarda ve aklının almadığı meselelerde yer yer batıl inanışlara hak verdiği görülmektedir. Bu anlamda romanda "aydınlarımızın toplumumuzun gelişimine mani olarak gördükleri ve hayatımızın önemli bir problemi ve aynı zamanda bir gerçeği olan yanlış dinî inanca dayalı batıl inanışlar[ın], estetik bir yapı içinde tartışıl[dığını]" (İldeş, 2009: 608) söylemek mümkündür.

Genel itibarıyla hurafe ve halk inanışlarıyla örülü olan *Cadı* romanında yazar, cehalet, hurafe, gelenek, cadı, cin ve peri üzerinde asılsız ve boş inançları ele almıştır. Romanda asılsız bir varlık etrafında insanların kendi gerçekliklerini hiçe sayarak yaşamlarını bu tarz yanlış inançlara göre şekillendirmeleri ve gülünç hâllere düşmeleri ironik bir anlatımla sunulmuştur. Batıl inanç teması özellikle hurafeleri önceleyen geleneksel inanış biçimleri ile pozitivist felsefeyi benimseyen kişiler arasında yaşanan çatışmalar yoluyla anlatılmıştır. Gündüz'e (2013: 377) göre "Hüseyin Rahmi, *Gulyabani*'de olduğu gibi *Cadı* da geleneksel inanış tarzı ve bu inancın ortaya çıkardığı çeşitli görünüşlerle, pozitivist dikkati karşı karşıya getirir." Böylelikle yazar, bir çatışma atmosferi yaratarak toplumsal olayları ve insan davranışlarını doğaüstü varlıklardan ziyade bilimin ışığında akıl ve mantık çerçevesinde ele alır. Yazar romanın sonunda da anlatı boyunca sürekli tekrarlanan olağanüstü olayları

ve fantastik unsurları pozitivist roman kişileri vasıtasıyla açıklığa kavuşturmaya çabalar. Göçgün de (1987: 210) romanın bu yönüne işaret ederek *Cadı'yı*, "*Gulyabani*"de olduğu gibi; bâtıl inançların ve birtakım fantastik unsurların tesirinde kalarak hareket eden insanlarla, kendilerini her bakımdan istismara yeltenen tiplerin ağırlıklı noktasını teşkil ettiği" bir eser olarak değerlendirir.

Gürpınar'ın bir diğer romanı *Hakka Sığındık*'ta (1919) da batıl inanışlara yer verildiği görülmektedir. Kacıroğlu'na (2007: 197) göre roman yazarın "buna benzer diğer romanlarında olduğu gibi, bâtıl inanışları yüzünden komik durumlara düşen insanların maceraları üzerine kurulmuştur." Roman kişilerinden Hurşit Efendi'nin peşine takılıp Abdal Veli'yle konuşmasını ve cinlerle münasebetini merak eden Hizmetkâr Fettah'a, Arabacı Osman gitmemesi için karşı çıkar. Osman, arkadaşına 'cinli' görmeye yüreğinin dayanmayacağını belirterek memleketinde çok cin gördüğünden bu durumlara alışık olduğunu ifade eder. Ayrıca köylerinin kavuklu emir hocasının kendisine dua öğrettiğinden söz açarak bu duayı okuduğu zaman cinlerin kendisinden korkup yanına yaklaşmadıklarını anlatır. Hizmetkâr Fettah da cinleri korkutmak için ondan bu duayı kendisine de öğretmesini ister. Bunun üzerine Arabacı Osman "İni şokul... cini hogul... Haydi çekul" tarzında saçma sapan bir dua uydurarak arkadaşına öğretir (Gürpınar 1968: 17). Bu iki arkadaş arasında geçen cinlerle ilgili konuşmalar ve dua olduğu belirtilen tuhaf sözler hurafeler ve yanlış inanışlar bağlamında değerlendirilebilir.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kiralık Konak* (1922) romanında da anlatının sonlarında cinlerle ve perilerle ilgili bir değini vardır. Romanda önemli bir temsil oluşturan konağın, Naim Efendi'yle beraber her gün biraz daha eskiyen ve yıkılmaya yüz tutan yüzünün yaşlı adamı ziyarete gelenlere artık korku ve kasvet vermeye başladığı belirtilir. Bu korku ve kasvet de mekâna musallat olan cinler ve periler üzerinden verilir. Yazar anlatıcı, konağın içine girildiğinde insanların kalplerine korkunun yanı sıra derin bir kasvetin çöktüğünü aktarır. İçeriye atılan ilk adımla birlikte göze tesadüf eden manzaranın kırık dökük, yırtık pırtık eşyalar olduğunu ve ziyaretçileri toz ve küf kokusunun karşıladığını anlatır. Yine konaktaki odaların bazılarında kuşların yuva yaptığı bazılarında ise Cenân Kalfa'nın anlattığına göre periler ve cinlerin oturmakta olduğu bilgisi verilmektedir. İhtiyar kadın cinler ve perilerle ilgili olarak "Vallahi, geceleri adeta bizim gibi konuşuyorlar, gülüşüyorlar, şarkı söylüyorlar, tepini oynuyorlar. Bazı da bir kavga, bir dövüşür, gidiyor" (Karaosmanoğlu, 2001: 196) diyerek eve musallat olan bu görünmez varlıklarla ilgili bilgi verir. Romanda, özellikle perilerle cinlere yuva olan konakta bu odaların kapılarının hiç açılmadığından ve karanlık çöktükten sonra Cenân Kalfa'nın öldürseler dahi bu odaların önünden geçmek istemediğinden bahsedilir. Yine romanın sonunda bir tür arınma yaşayan Naim Efendi'nin torunu Seniha, Hakkı Celis'e kusurlarını itiraf ederek ailesini üzdüğünü kabul eder. Ancak hiç olmazsa başkaları gibi riyakâr olmadığını söyler. Genç kız, açık sözlüğünün ve dürüstlüğünün bir fazilet olup olmadığını "Bahusus böyle memlekette, batıl akidelerin, riyanın, korkunun bu kadar şiddetle hüküm sürdüğü böyle karanlık memlekette..." (Karaosmanoğlu, 2001: 208) şeklindeki sözleriyle sorgularken yaşadığı devirdeki batıl inançların/itikatların varlığından söz etmesi anlamlıdır.

3. Büyü, Sihir, Muska, Tılsım ve Tütsü ile İlgili Batıl İnançlar

"Tabiatüstü güçler yardımıyla tabiatı etkileyerek olağan üstü sonuçlar elde etme esasına dayanan faaliyetler için kullanılan" (Tanyu, 1992: 501) büyü kavramı, insanların arzuladıkları şeyler için yaşamın doğasına/kanuna aykırı davranarak başvurdukları gizli saklı işlemleri ifade eder. *Afsun*, *efsun*, *sihir*, *fusun*, *bağı* gibi sözcüklerin genel adı olarak da bilinen büyü; İslam dininin kesin olarak yasakladığı/reddettiği ilkel bir inanış ve anlayıştır.

Muska ise "bazı hastalıkları tedavi etmek, kötülüklerden ve nazardan korunmak düşüncesiyle, genellikle üçgen şeklinde katlanarak boyna asılan ya da herhangi bir şekilde taşınan kâğıttır" (Varlı,

2008: 299). İslam bilginleri, şirke gidilmemesi koşuluyla *Kur'an*'dan birtakım ayetlerle ve çeşitli dualarla muska yazılıp taşınmasını uygun görmüşlerdir. Ancak Allah'tan başkasına sığınarak O'nun rızası gözetilmeksizin yapılan muskalar -muhabbet muskası gibi- şirk kabul edilmiştir. Türk toplumunda her türlü dilek için, şifa bulmak ve kötülüklerden korunmak adına muska yazıldığı gözlemlenmektedir. Ancak, incelenen romanlarda da olduğu gibi kimi zaman muska yaptırmak, okunmak ve tütsülenmek insanların dinin emrettiğinin dışına çıkmasıyla birer batıl itikada dönüşmüştür.

Tılsım terimi de daha çok muska ve okunmuş şeyler için kullanılmakta olup olağanüstü işler yapabileceğine inanılan gücü ve büyüleri karşılayan bir kavramdır. "Ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı tam bilinmese de tılsımla ilgili inançlar, herhangi bir olgu ve onu sembolize eden nesne arasında aynılığın bulunduğu inanılan animistik zihniyetin ürettiği sihrî bir anlayışın uzantısı biçiminde düşünülmektedir" (Çelebi, 2012: 92). Osmanlı-Türk toplumunda tılsımla ilgili göstergeler yavaş yavaş dünyeviliğe evrilen gündelik yaşam ve dinsel yozlaşma etrafında sunulur. İncelenen romanlarda her ne kadar tılsım ifadesine rastlanmasa da muska ve okunmuş şeylerin bu terimi imlediğini söylemek mümkündür.

Tütsü ise büyü ya da ilaç yapmak, dinsel törenlerde çevrenin güzel kokmasını sağlamak için yakılan kokulu maddeler için kullanılan bir kavramdır. Arapça buhur sözcüğünün Türkçedeki karşılığı olan tütsü/tütsüleme; "Tarihte bilinen ilk medeniyetlerden itibaren hemen bütün çok tanrılı ve tek tanrılı dinlerde, dinî ve sihrî törenler sırasında ateşe güzel kokulu madde atmak veya mayi serpmek, yerine getirilmesi gereken önemli şartlardan biri sayılmıştır" (Erdem, 1992: 383). İslamiyet'te ise Müslümanların ibadetlerini yaparken böyle bir buhur/tütsü yakma geleneği bulunmamaktadır. Bu bakımdan Türk kültürü ve geleneği içinde geçmişten bugüne kadar gelen tütsülenme/tütsü yakma ritüelleri, İslam dininin hükümlerine ters gelen batıl bir itikat olarak kabul edilir. Ancak Türk toplumunun diğer din ve kültürlerin de etkisiyle tarihsel süreçte cinlerden, perilerden ve büyülerden korunmak için batıl bir inanışa dönüşmüş olan tütsüye zaman zaman başvurdukları görülmektedir.

Bütün bu bilgiler ve tespitler ışığında Türk toplumunda büyü, sihir, tılsım, muska ve tütsü ile ilgili hurafelerin Türklerin tarih içinde mensubu olduğu Şamanizm inancından İslamiyet'e uzanan süreçte ilgi gösterdikleri anlayış ve itikatlar olduğunu söylemek mümkündür. Toplum hayatında gözlemlendiği gibi II. Meşrutiyet dönemi romanlarında da kurguya dâhil edilen kahramanların çeşitli sebeplerle bu türden batıl inançlara yöneldikleri görülmektedir. Roman kişileri, başlarına gelen çoğu olumsuzlukları büyüye ve sihre bağlarlar. Bunlardan kurtulmak için de okunup tütsülenmeye, tılsım yaptırmaya ve dinsel içerikli muskalar yazdırmaya başvururlar. Ayrıca burada üzerinde durulmasa da bir iki romanda -*Gulyabani*, *Nur Baba*- büyü/büyülenmekle ilgili ifadeler kahramanların duygu aktarımında bir mecaz/metafor olarak kullanılmıştır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Şıpevdi* (1911) romanında yeni evlenen Edibe, dadısı Azize Hanım'a kocası Meftun'un konağında daha fazla yaşamayacağını söyleyerek konak sakinlerinin sergilediği birtakım alafranga âdet, usul ve davranışlardan dert yanar. Özellikle kocasının Batı özentisi yaşama arzusundan, ahlaksız ve serbest tavırlarından rahatsızlık duyar. Bu sebeple dadısından babasının konaktan kendisini aldırması için yardım ister. Azize Hanım da alafranga hayatı benimseyen tiplerle mücadele etmenin din yolunda savaşmak gibi sevabı olacağını ifade ederek yardım edebileceğini belirtir. Ardından yaşlı kadın bu cehennemliklerin ıslahı için hocaya gidip muska yazdıracağını söyleyerek batıl inançlar ve türlü hurafeler etrafında Edibe'nin konakta yapması gerekenleri şöyle izah eder:

"Ben Hallaç Hoca'ya gidip bir havaslı, tesirli nüsha yazdırayım. Bu nüshayı herifin haberi yokken elbisesinin bir tarafına dikiver... Bir de tütsü yaptırayım. Uyurken filan kendini tütsülemeyi beceremez isen çamaşırlarına olsun bas tütsüyü, bas tütsüyü, elbette günün birinde akıllanır... Latilokum şekerine de bir güzelce

okutayım. Ne bilecek onu da yedir... Ama dikkat et, şarap içtiği akşama rastlamasın. Bilirsin ya ben Eskici hocadan izinliyim. Senin ağzına tükürüp ben de sana izin veririm. Senden su istediği vakit sana öğreteceğim duayı oku, bardağın içine tükür ver içsin. İnancımsı insan tükürüğü öylelerine şifadır. Utanmazların kiminin suratına, kiminin suyuna tükürmeli. Bilmez misin?" (Gürpınar, 2009: 319-320).

Azize Hanım, o dönemde halk arasında oldukça yaygın olan hurafeler ve sıradan bir alışkanlığa/ritüele dönüşen muska yazdırma, okunma ve tutsülenme vb. gibi asılsız inançlarla başvurarak Edibe'yi kurtaracağını düşünür. Genç kızı bu çürük/temelsiz şeylere inandırmak için geçmişte komşularının kızı olan Sıdika'nın ayyaş kocasını içkiden nasıl vazgeçirdiğiyle ilgili yapıp uyguladığı ve başarılı olduğu birtakım batıl şeyleri anlatır. Konak içinde Edibe ve dadısı Azize Hanım'ın nesneler ve eşyalar dünyasında gezinirken yaptıkları konuşmalarda ve karşılaştıkları şeylere verdikleri tepkilerde batıl inanç ve türlü hurafelerle ilgili pek çok söylemde bulunurlar. Yazarın özellikle geleneksel Osmanlı kadınına temsil eden Azize Hanım üzerinden Müslüman/dini bütün kadın tiplerine batıl inançlar bağlamında bir eleştiri getirdiği düşünülebilir. Edibe'nin Azize Hanım'ın nasihatlerinden yola çıkarak kocası Meftun'u kendisine bağlamak amacıyla Paşmak-ı Şerif'ten su getirmesi, Merkez Efendi'den taş ve Pabucu Büyük'ten muska alması, sürahi içindeki suyu Hindiler Tekkesi'ne üfletip tükürtmesi, Meftun'un çamaşırlarını Yedi Emirler'e okutması, yiyecek ve içeceklerine yeni doğmuş bebeğin ilk abdestini ve bensiz siyah bir köpeğin tersini karıştırması romanda asılsız itikatların ve batıl inançların farklı şekillerde dönemin genç kuşakları tarafından benimsendiğini göstermektedir (Gürpınar, 2009: 433-234). Bu yönüyle değerlendirildiğinde romanın tematik kurgusu da batıl inançlar etrafında oluşturulmuş olup yazar eleştirilerini büyü, tılsım, muska gibi hurafelerden hareketle dile getirmiştir. Efdal Sevinçli de *"toplumumuzun bir zamanlar büyülere, tılsımlara kapılışını edebiyatımızda Gürpınar ölçüsünde konu olarak seçen bir başka yazarımız yoktu"* (Sevinçli, 1990: 175) diyerek yazarın bu yönüne dikkati çeker.

Gürpınar'ın bir diğer romanı *Sevda Peşinde*'de (1912) de başkışilerden Aynınur, arkadaşı Seza'ya yazdığı mektupta eşine ihanetinden dolayı hayatının içinden çıkılamayacak bir hâl aldığı belirterek ondan yardım ister. Oldukça kötü günler geçiren ve psikolojik bunalıma giren Aynınur, arkadaşına hitaben *"İki gözüm kardeşim, dostluk bugünde belli olur. İmdadıma yetiş. Beni okut... Beni tutsület..."* (Gürpınar, 1972: 152) diyerek kurtuluşunun okunma, tutsülenme gibi batıl inançlarda olduğunu düşünür. Bu açıdan bakıldığında anlatıda yer alan kadın kahramanların tutsülenme, okunma gibi batıl itikatlara eğilim gösterdiği düşünülebilir.

Aynı yazarın *Hakka Sığındık* (1919) romanında ise gerçekte gazeteci olan Nüzhet Ulvi, evliya kılığına girerek Hoşkadem civarında yaşayan iki varlıklı aile olan Hacı Ferhat Efendi ve Hafız İshak Efendi ailelerinden para kopartmak için bu iki adamın evlerine ihtarnâme çeker. Para karşılığında aile bireylerinin kurtulabileceğinin yazılı olduğu bir pusulayla birlikte Hazret'in keramet saçan eliyle yazılmış ve şifalı mührüyle mühürlenmiş birtakım kâğıtçıklar gönderir. Pusulada bu kâğıtların *"Ezan-ı Muhammedî zamanları, yani günde beş vakit yakılarak"* hastalığa yakalananın tutsülenmesi gerektiği tavsiye edilir. Bu tutsüle(n)meye tam bir inanç içinde üç gün devam edilirse hastaların şifa bulacağı ifade edilir. Ayrıca, zengin aileye gönderilen pusulada tutsüleme sırasında gerek görülürse tıbbi tedavilerin uygulanabileceği belirtilmiştir (Gürpınar 1968: 21). Bu açıdan romanda batıl inançlar, maddi çıkarlar ve insanların korkutmak, tehdit etmek için araçsallaştırılmıştır.

Yine Gürpınar'ın batıl inançlara yer verdiği romanlarından biri olan *Toraman*'da (1919) Hasna Hanım, şifa bulma arzusuyla tekkesine yüz sürdüğü şeyhi Keramet Efendi'nin, bir muska hazırlayarak okunmuş pamuk ipliği ile onu boynuna asmasını nasihat ettiğini anlatır. Yine şeyhi, Hasna Hanım'a Hazret-i Pir'in mezarından ufak bir taş almasını buyurarak dedikodu ve konuşma isteği geldiği anlarda

onu dilinin altına koymasını öğütler. Bu yönüyle romanda “batıl inançlar çerçevesinde tarikat geleneği içinde saygın bir yeri olan şeyh tipi, yozlaşmış ve değersiz yönüyle gülünç bir şekilde ele alınmıştır” (Şimşek, 2017: 261). Hasna Hanım, üç gün bu taşı ağzında taşıdığını ve bu sebeple dilinin altının bütünüyle yara olduğunu söyler. Ardından da muskası boynunda dolaştığından ve meraklandıkça şeyhinin dediği ottan kaynatıp içtiğinden söz açarak batıl inançlara bel bağladığını itiraf eder (Gürpınar, 1981: 195). Asılsız ve içi boş bir anlayışa dayanan bu uygulamalar, romanın yazıldığı dönem içinde cehalet sarmalındaki geleneksel yaşamı benimseyen Türk kadınının düştüğü durumu özler önüne serer. Şeyhinin nasihatlerini sorgulamaksızın kabul eden ve bu söylenenlerde bir keramet gören Hasna, Osmanlı toplumundaki geleneksel ve mutaassıp kadınların hayat algılarını ve hurafe konusundaki yaklaşımlarını gösteren bir ilk örnek olarak düşünülebilir. Bu bağlamda Gürpınar, pozitivist ve akılcılığa yaslanarak toplumdaki bilgisiz kadınların batıl inançlara bel bağladığını aynı zamanda dinin kişisel çıkarlar için hurafelere alet edilerek bazı dinî kişilikler tarafından sömürüldüğünü okura gösterir. Toplumun batıl inançlara eğilimi ve sonlandırılmayan cehaleti üzerinden keskin bir sosyal eleştiri yapar.

Refik Halit Karay'ın *İstanbul'un İç Yüzü* (1920) romanında da büyü, tütsü, muska gibi batıl inançlara az da olsa tesadüf edilmektedir. Romanın başkışisi Kani, yaşadığı konaktaki israf ve ahlaksızlıkları İsmet'e anlatırken evin küçük hanımlarından birinin parasının büyük bir kısmını kocasına büyü yaptırmak için sözde hocalık eden hanımlara yedirdiğini söyler (Karay 1998: 30). Yine romanda eşi tarafından başka bir kadının yanında basılan İshak Bey, bütün ailenin de tanıdığı Sütüne'ye musallat olmasını kendisine büyü yapılmasına yorarak bu büyüün kendisini ikide bir bağladığından, deliye çevirdiğinden, evinden ve barkından soğuttuğundan karısına yakıdır. İshak Bey karısına hitaben; “Böyle zamanlarda kendi kendimi tanımıyorum. Hanımcığım, yaptığımı bilmiyorum, başka bir adama dönüyorum... Baş başa, el ele verelim de biz asıl çare bulalım, evvelâ şu büyüden kurtulalım, bizim saadetimiz ona bağlı...” (Karay, 1998: 66) diyerek el ele verip bu büyüden kurtulma isteğini dile getirir. Roman kişilerinin konuşma ve tutumlarında hareketle söz konusu eserde batıl itikatlar arasında gösterilen büyüye insanların inandığına ve çeşitli sebeplerle büyü yaptırmaya kalkıştığına değinilmektedir. Ayrıca büyüden kurtulmak için de batıl ve hurafe şeylere başvurulduğundan söz edilmektedir.

Reşat Nuri Güntekin'in *Çalılıkusu* (1921) romanında başkışı Feride'nin görev yaptığı köyde/kasabada ahabaplarından biri olan Manastırlı Kadın, zabıt olan kocasının ansızın kendisini terk ederek başka bir kadınla evlenmesini büyüye yormaktadır. Genç kadının düşüncesine/inancına göre, kocasının nikahına aldığı bu kadın, büyü ve sihirle eşininin –kendi ifadesiyle adamcağızın- dilini ve ağzını bağlamıştır. Kadın, Feride'ye Manastır büyücülerinin daha usta olduğunu ve kocasını kurtarmak için üç mecdiyeyi gözden çıkardığını belirterek büyücülerin kocasını o kadının elinden alıp yine kendisine getireceklerini söyler. Ardından da Manastırlı büyücüler ve onların yaptıkları sihirlerle ilgili izahat verir:

“Arif Hoca adında bir Arnavut varmış ki, domuz kulağını, birçok ameliyatlarla, bir dürbün haline getirmiş, bir kadın bu garip dürbünü gözüne koyarak bir kere kocasına baktı mı, erkek ne kadar haşarı oluştasun, hemen yola gelirmiş. Çünkü, bütün kadınlar, ona domuz gibi görünürmüş. Arif Hoca, bazen bir sabun parasına, bir toplu iğne kaplar ve sabunu okuyup üfledikten sonra toprağa gömermiş. Sabun toprakta eridikçe, insanın düşmanı da oturduğu yerde erir, iğne ipliğe dönermiş” (Güntekin, 2005: 191).

Bu açıklamalar karşısında Feride ise batıl inançlar etrafında dönen ve çeşitli hurafeleri imleyen büyü ve sihirle ilgili açıklamaları boş, çürük ve zavallı şeyler olarak görür. Manastırlı Kadın'ın hâline acıyarak ve üzülen bakır.

4. Uğur ve Uğursuzluk ile İlgili Batıl İnançlar

Uygarlık tarihi içinde öteden beri değişik zamanlarda farklı coğrafyalarda ve toplumlarda insanlar meydana gelen birtakım olayları/durumları, canlı cansız çeşitli varlıkları/nesneleri değişik sebeplerle uğurlu ve uğursuz olarak addetmişlerdir. Uğur; insana mutluluk, iyilik ve şans getireceğine inanılan belirtileri/durumları veya bazı varlıklarda/nesnelerde bulunduğu inanılan olumlu özellikleri ifade eder. Uğursuzluk da bunun tam tersi olarak kimi durumlarda/olaylarda gözlemlenen kişiye kötülük ve zarar getirdiğine inanılan işaretleri; bazı eşya ve nesnelerde varlığına inanılan olumsuzlukları ihtiva eder. Özellikle hurafe ve batıl itikatların bir yansıması olan uğursuzluk düşüncesi, “Aslında olmadığı halde, bir şeyde bulunduğu zannedilen ve işlerin aksamasına sebep olarak ileri sürülen olumsuz bir hal, anlayış ve inanış şeklidir” (Varlı, 2008: 415).

Müslüman Türk toplumunda kimi durumlarda/olaylarda görülen, insana kötülük getirdiği düşünülen emareler veyahut bazı varlıklarda var olduğuna inanılan negatif enerjiler/güçler uğursuzluk olarak addedilmektedir. Osmanlı toplumunda ayakta su içmek, suyu sol elle içmek, ekmeğin kırıntısını yere dökmek, gece tırnak kesmek, ayakkabıları yatağın başucuna koymak, parmakları çıtlatmak, hayvana sol tarafından binmek, ağaçlardaki kuş yuvalarını bozmak, köpeklerin gece havlaması; evden sokağa kedi atılması, hane civarında baykuş ötmesi gibi birtakım söz ve davranışlar uğursuzluk olarak görülmüştür (Abdüllaziz Bey, 2002: 363-364). Bugün dahi uğur ve uğursuzluk inançlarını üzerinden atamayan toplumlar vardır. İnsanlar uğursuzluktan korunmak için insanlar birtakım davranışlardan kaçınırlar, kimi nesnelerden uzak dururlar ve konuşma sırasında bazı sözleri kullanmamaya dikkat ederler. Yine tam tersi şekilde uğurlu olduğuna veya uğur getireceğine inandığı şeyleri öncelerler; ona göre planlar ve kısıtlamalar yaparlar. Bu bakımdan Türk toplumunda geçmişten bugüne kadar gelen uğur ve uğursuzlukla ilgili yansımalar değişik bidat, hurafe ve batıl inançlara hamledilmektedir. İncelenen romanlarda da roman kişilerinin dünya görüşleri, eğitim seviyeleri ve hayatı bakışlarının bir yansıması olarak uğur ve uğursuzlukla ilgili bulgular geleneksel din anlayışı, taassup ve batıl inanışlar çevresinde ele alınmıştır.

Ebubekir Hazım Tepeyran'ın *Küçük Paşa* (1910) romanında cehalet teması etrafında mevcut eğitim sistemi eleştirilirken insanın ve toplumun bilgisizliğine, dinî konulardaki yalan-yanlış yorumlarına ve algılamalarına yer verilmiştir. Romanda taşra hayatında görülen bazı halk inanışlarına değinilerek toplumun bilgisizliği vurgulanır. Söz gelimi eserde “kasırgaları şeytanların düğünü olarak adlandırma”, “güneş ve ay tutulmalarında olduğu gibi avdan eli boş dönenleri tas çalarak karşılama” (Tepeyran, 2011: 82; 141) gibi uğursuzluk atfedilen hurafelere rastlanır. Yine romanda bazı kötü olayların, başa gelen felaketlerin, ortaya çıkan sıkıntıların sebepleri kimi zaman kişilerin uğursuzluğuna bağlanmaktadır. Ülkedeki seferberlik sebebiyle babası askere alınan ve köyde korumasız kalan Salih, üvey annesinin psikolojik baskılarına ve şiddetine maruz kalır. Kimseye derdini açamayan ve derin bir sessizliğe gömülen küçük çocuk, hayatına son vermeyi dahi düşünür. Köyün ıssız yerlerinde dolaşan ve insanlardan uzaklaşan Salih için köylüler, “kim bilir ne sebeple manevi bir belaya uğramış” şeklinde dedikodu ederler. Yine küçük çocukla ilgili “tekin olmayan yerlere su döktüğü” ve bu yüzden “cinlerin hükümleri altına girmiş olduğu” yönünde batıl itikatlar çevresinde bazı yorumlar yapılır (Tepeyran 2011: 148). Üvey annesi Haçca da “uğursuz piç” lakabını verdiği Salih'i hem duyduğu öfkeden hem de cehaletinden dolayı bütün belaların, musibetlerin ve uğursuzlukların kaynağı olarak görmektedir: “Kahbe dölü, İstanbul'a gittin, koskoca Paşa'nın başını yedin. Buraya geldin babanı asgere yolladın. Komşunun sarı düvesine bakıp 'Ne gozel!' dedin o gece zabaha karşı gozelim hayvanı çatlatıp öldürdün; bu ne uğursuz, kırılası ayah? Girdiğin evin gapısına gara gilit astırır. Bu ne çıhasıca bir göz, bahtını devirir” (Tepeyran, 2011: 148).

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Şipsevdi* (1911) romanında anlatı kişilerinden Büyük Hanım, ikinci

çocuğu aynı zamanda Meftun'un annesi olan Latife'yi dünyaya getirdikten sonra henüz kırkı çıkmadan odasında yalnız bırakıldığı ve yanına süpürge konulmadığından dolayı kendisine 'al bastığını' söyler. Yaşlı kadının bu konudaki düşüncelerini uğur-uğursuzluk getirdiğine inanılan batıl inançların bir tezahürü olarak değerlendirmek mümkündür. Benzer şekilde romanda yaşadığı konaktaki alafranga hayat tarzından rahatsızlık duyan Edibe, ziyaretine gelen Azize Hanım'ı Meftun'un alafranga usullere göre dayayıp döşettiği ve türlü nesnelerle donattığı salona götürür. O sırada evin bir köşesinde sandalyede uyuyan fino köpek onlara havlar. Bunun üzerine Azize Hanım "bu uğursuz burada iken evin içine melek de girmez" (Gürpınar, 2009: 322) diyerek Edibe'yi ikaz eder. Azize Hanım'ın evde köpek beslemenin uğursuzluk getireceği ve aynı zamanda köpek olan eve meleklerin giremeyeceği yönündeki düşüncelerini yaşlı kadının hurafe ve batıl inançlara eğilimi bakımından okumak mümkündür.

Gürpınar'ın bir başka romanı *Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç*'ta (1912) kuyruklu yıldızın dünyaya çarpacağıyla alakalı olarak mahallenin kadınları kendi aralarında konuşurlarken Bedriye Hanım, Frenkçe okuyan İrfan'ın kitaplarında ay, güneş ve yıldızların resmini gördüğünü söyleyince Emeti Hanım yıldızların resimlerinin yapılmasını uğursuzluk getireceği endişesiyle bunu doğru bulmaz. Kaygısını da kendi bilgi-kültür birikimi ve batıl inançları çevresinde "Ah tevekkeli değil; Cenâb-ı Mevlânın esrârına ermek için böyle gökteki ayların, yıldızların resimlerini çıkarınca işte sonu böyle olur. Bize kuyruklusu da çarpar kuyruksuzu da.." (Gürpınar, 1976: 13) cümleleriyle ifade eder. Romanda benzer şekilde, Feriha Davut ve İrfan Galip'in nikâhları kıyıldıktan sonra düğün hazırlıkları için çeşitli âdetler yerine getirilir. Düğün için kız tarafının tanıdığı olduğundan komşu Emeti Hanım 'yenge' olarak seçilir. Âdet gereği 'yenge' seçilen Emeti Hanım düğün planında sonradan yapılan gün değişikliklerinin uygunsuzluğuna dayanamaz. Bu değişikliğin aynı zamanda uğursuzluk getireceği düşündüğünden kalabalık içinde tanıdığı kadınlara bu durumdan yakınır:

"Hiç Çarşamba günü yüz yazısı olur mu? Şimdiye kadar bu, ne görülmüş, ne işitilmiş bir şey... Karagöz'ün ters evlenmesine benziyor. Ne Yahudi, ne Frenk, hiçbir millet Çarşamba günü yapmaz. Merak edip çingene karısına 'siz ne günü düğün yaparsınız?' diye sordum. 'Müslüman düğünü yaparsak Cuma gecesi yaparız. Çingene düğünü edersek onun vakti yoktur. Ne vakit güvey girildiğini oğlanla kız bilir. Bizim ondan haberimiz olmaz. Çoğu bizim gelin güveyler acelecidirler. Düğün olmadan onlar işi pişirirler. Çarşambayı, perşembeyi beklemeler'" (Gürpınar, 1976: 130).

Geleneksel ve eskiye bağlı mutaassıp bir kadın olan Emeti Hanım'ın düğünde yapılacak âdetlerle ilgili gün değişikliği hakkındaki sözleri onun cehaletini ve hurafelere bağlılığını gözler önüne sermektedir. Bu anlamda "Mahalle kadınlarının temsilini üstlenen Emeti Hanım'ın girdiği diyaloglar ve batıl inançları hayatının merkezine yerleştirmesi, romanda mahalle kadınlarının karakteristiğini de ortaya koyar" (Öner, 2019: 139). Yaşlı kadın, düğünde önceden mutad olduğu üzere yapılması gereken âdetlerin yerine ve zamanına göre gerçekleştirilmemesi durumunda bu eksikliklerin bir kötülüğe sebep olacağını söyleyerek batıl inançlara ve hurafelere eğilimini göstermiş olur. Yazar, bu tipler ve karakterler üzerinden batıl inançlara ve hurafelere bağlılığı eleştirir. Bakırcıoğlu da (2001: 79) romanın genelinde "bâtıl itikatlara, münecimlere, büyücülüğe, batılılaşma özentisi olanlara, cahille şiddetle hücum edil[diğini]" ifade etmektedir.

Aynı yazarın *Gulyabani* (1915) romanında da uğursuzlukla ilgili batıl inançlara değini söz konusudur. Söz gelimi çalışmaya başladığı yedi Çobanlar Çiftliği'nde gece yatarken cin ve perilerin arasında kalmaktan korkan Muhsine, onların hoşuna gidip gitmeyen şeyleri köşkün diğer hizmetkârlarından olan Ruşen Kalfa'ya sorar. Çiftliğin tecrübeli çalışanlarından olan Ruşen Kalfa da cinler ve periler arasında ne yapılıp ne yapılmaması gerektiğini batıl gelenekler özellikle de uğur-

uğursuzluk etrafında anlatır:

“Mavili esvap giyme. Uçkurunu Kible’ye karşı bağlama. Kuşağını kördüğüm etme. Yatağını duvar kenarına yapma. Akşamları saç örgülerini çöz. Gözlerini birbiri üstüne yedi defadan fazla kırpm. Seni korkuttukları vakit ayak başparmaklarının tırnaklarını birbiri üstüne sür. İki elinle kulaklarının memelerini tut. Bir demir bulabilirsen üzerine bas. ‘Emret ey Cin! Hazırım’ diye bağır. Gönlünü ferah tut, inancın tam olsun. Bir şey olmazsın” (Gürpınar, 1971: 28).

Muhsine periler içinde kaldığından sürekli kendisine okuyup etrafına üflediğinden ve böylelikle Allah’ın yardımına sığındığından bahseder. Elinden olmadan aklının sürekli olarak “halatı dikiş iğnesinden geçirmekle, suyunu dökmeden kuyuyu baş aşağı etmekle, saymadan bir kazevi pirincin kaç tane olduğunu bulmaya uğraşmakla, torununun memesini emerek büyüyen büyükananın yaratılıp yaratılamayacağına bir çare düşünmekle” (Gürpınar, 1971: 90) meşgul olduğunu söyler. Muhsine yine bir sabah uyandığında kavak ağacında üç defa baykuş öttüğünü duyunca küçüklüğünde öğrendiklerinden hareketle bunun bir uğursuzluk getireceğini ve gece birisinin boğulduğuna işaret ettiğini düşünür. Romanda aynı şekilde köşkün Hanımefendisinin bir gece kerevetten gelen baykuş sesini uğursuzluk addettiğine de değinilmektedir.

Romanda buna benzer uğur ve uğursuzlukla ilgili durumlar batıl inançlar bağlamında anlatılır. Yazar, cehalet timsali olarak romana yerleştirdiği Muhsine karakteri üzerinden geleneksel ve dini bütün Osmanlı kadının asılsız ve boş şeylere inanışını işleyerek toplumdaki bu tiplerin gülünçlüğünü ortaya koyar. Burada olduğu gibi Hüseyin Rahmi, hurafelere inandığından dolayı gülünç durumlara düşen kahramanların akıl ve mantığını sorgular. Bu bağlamda “Aklı olanla-olmayanın çatışması üzerine kurulan romanlar[ın]da yazar, pozitivist felsefeyi ön plâna çıkarmaya çalışır (Kacıroğlu, 2007: 629). Batıl inançların fantastik bir üslup içinde sunulduğu romanda, Muhsine’nin çoğu kez hayat gerçekliğinin dışına çıkarak okuru âdeta bir hayal âlemine götürdüğü ve masallara özgü bir şekilde gezdirdiği görülmektedir. Dindar ve inançlı bir roman kişisi olarak Muhsine’nin kendi saflığı içinde Allah’a inancını her fırsatta dile getirdiği düşünüldüğünde asılsız inançlara bu denli itimat etmesi düşündürücü gelmektedir. Yazarın her ne kadar saflığını öne çıkarmış olsa da dini bütün roman kişisi Muhsine’yi hurafelere kayıtsız kalamaması ve çoğu kez akıl dışı davranışlar sergilemesi sebebiyle eleştirdiği görülmektedir.

Gürpınar, o günün sosyal çevrelerinde görülen bu tip kadınların aile ve toplum için olumsuz bir örnek olduğunu okura göstererek bir nevi din ve inanç açısından bireyi sorgular. Türk kadınının geleneksel terbiyeden kaynaklı cehaletini asılsız ve boş inançlara bağlılığını göstererek kimliksizliğini de ortaya koymuş olur. Romanla ilgili, “Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın toplumlara düzen getirmek amacıyla ortaya konulan ‘din’in ve ‘din yaptırımları’nın, bilgisiz ve saf kişilerde, giderek boş inançların da etkisiyle olumsuz durumlar yaratacağı düşüncesi, olaylar ve kişilerle Gulyabani’de sergilenir” (Ünlü ve Özcan, 2003: 32) tespitini burada ayrıca anmak gerekir. Batıl inançlar teması etrafında dönen *Gulyabani* romanı için Göçgün (1987: 198) de anlatıda, “Kendilerini tamamiyle bâtıl inançlara teslim eden kadınların ve onların ruh hâllerinin ele alınıp, işlediği[ni]” belirtmektedir.

Moralizade Vassaf Kadri’nin *Kadınlar Komitesi* (1914) romanında ise halk inanışlarından uğursuzlukla ilgili göstergeler ve hurafelere yönelik eleştiriler cahil bir aileye gelin giden başkışı Kamuran’ın arkadaşı Sadiye’ye yazdığı mektupta verilmiştir. Kamuran, arkadaşına yazdığı mektupta evliliğindeki mutsuzluğundan, kocası ve ailesinin ahlaktan, ilimden, görgü ve terbiyeden uzak oluşundan yakınır. Özellikle eğreti dişli, saçları dökülmüş, kalın vücutlu kayınvalidesinin zevk ve safa düşkünü olduğunu söyler. Aynı zamanda bu yaşlı kadınının “Salı günü tırnak kesilmez, Cuma günü ortalık süpürülmez, siyah kedi peridir gibi” (Vassaf Kadri, 2004: 100) gibi uğursuzluklardan bahsettiğini ve bu tür safsatalarla inanarak yaşadığını belirtir. Romanda Kamuran’ın kayın validesinin

geleneksel yetiştirme tarzının da etkisiyle tuhaf âdetleri olduğu, asılsız inanışları hayatının merkezine aldığı anlaşılmaktadır. Bu türden batıl itikatlar eserin yazıldığı döneminin zihniyetini göstermesi açısından önemlidir. Özellikle dinin, gelenek içinde içi boşaltılarak hurafelerle dolduğu ve temelsiz inançlara dönüştüğü; toplum hayatında da bu türden söylemlere önem verildiği ve akıl dışı inanışların değer gördüğü anlaşılmaktadır. Romanın kurgusal düzlemi içinde batıl inançların kahramanların hayat algılarını, dünya görüşlerini ve toplum içindeki konumlarını tayin eden bir unsur olarak işlendiği söylenebilir.

5. Fal ve Falcılık İlgili Batıl İnançlar

Arapça bir sözcük olan “fal” uğur ve uğurlu şeyleri gösteren simge anlamında kullanılmakta bazı araçlarla/nesnelerle veya yöntemlerle tahminlerde bulunma, içinde bulunulan zaman ve gelecekle ilgili birtakım tahmin ve yorumlarda bulunma işi olarak tanımlanmaktadır. *Kur'an-ı Kerim*'de bazı ayetlerde ve hadislerde de bildirildiği üzere Allah'tan başka varlıklardan yardım umarak gaibi bilme, kaderi değiştirmeye çalışma ve ona yön verme amacı güden fal yasaklanmıştır (Aydın, 1995: 134-138). Hem Fal bakan kişiler hem de fal baktıranlar günahkâr olarak addedilmiştir. Şamanizm inancında temel öğeler arasında bulunan falcılık/fal bakma Türklerin İslam dairesine girmesiyle birlikte memnu ve haram olarak bilinmiştir. Dinin yasakladığı bu hususa riayet etmeyenlerin falla ilgili yapıp etmeleri hem günah hem de batıl bir itikat olarak görülmüştür. Değerlendirmeye tabii tutulan dönem romanları arasında hurafe olarak görülen falcılık ve fal bakmayla ilgili bulgulara üç romanda tesadüf edilmektedir. Romanlarda falcılık konusu, kahramanların sıkıntılarını gidermeleri, kişisel istekleri, karakter özellikleri ve uğur-uğursuzluk anlayışları doğrultusunda vakaya dâhil edilmiştir.

Bu romanlardan ilki olan Gürpınar'ın *Hakka Sığındık* (1919) eserinde, başkışiler Hâfız İshak Efendi ve Hacı Ferhat Efendi, aile fertlerinin ölmemesi için Veli Hazretleri'nin kendilerinden istedikleri parayı yollayabilecekleri kişi arayışına girerler. İkili bu konu üzerine düşünürken Hâfız İshak Efendi; “Şurada Fuzuli Divanı duruyor. Oradan tefeül ederiz. Hangi isim çıkarsa, o namda bir adam ararız” (Gürpınar, 1968: 39) deyip besmele çekerek rastgele *Divan*'ı açar. Karşısına çıkan gazelde geçen “Ruşen” kelimesinden hareketle Hacı Ferhat Efendi'ye hac arkadaşı/yoldaşı eden Hacı Hurşit Efendi'yi bu işe tayin ederler. Romanda dini bütün tipler olarak öne çıkan İshak ve Ferhat Efendiler bir nevi fal açarak çıkacak Veli Hazretleri'ne gönderecekleri kişiyi belirlemiş olurlar. İkili böylelikle *Fuzuli Divanı*'nda tesadüf ettikleri bir isimden yola çıkarak velilik uydurmasıyla kendilerini kandıran Nüzhet Ulvi'ye gidecek parayı Hacı Hurşit Efendi'ye emanet eder. Bu sahnelerden hareketle romanda dindar görünümlü kişilerin günlük hayatta karşılaştıkları sorunları çözüme kavuşturmak için tefeül etmek/fal açmak suretiyle batıl inanışlara başvurdukları görülmektedir.

Refik Halit Karay'ın *İstanbul'un İç Yüzü* (1920) romanında ise fal bakmakla ilgili göstergeler hem Hristiyan roman kişinin karakter özellikleri hem de Müslüman kadınların fal baktırma arzuları bağlamında dikkatlere sunulmuştur. Anlatıda mahalleli küçük hanımlar arasında yer alan/sohbetlere katılan Rum Matmazel Mari ile Ermeni Mis Novart'ın çevresi için saygı uyandırdığı ve diğer kadınlar arasında oldukça itibarlı olduğu bilgisi verilir. İstanbul ve ada seyrânlarında/gezintilerinde küçük milyonerlere refakat eden ve âdi kızlar olarak lanse edilen bu gayrimüslim kadınların oldukça ikram ve ihtiram gördüklerinden; hatta Türk erkeklerini etraflarında pervane gibi döndürdüklerinden bahsedilir. Romanın kahraman anlatıcısı İsmet, özellikle Matmazel Mari'nin “ele bakmakta, fal açmakta mütahassıs” olduğunu belirtir. Mahalleli Halavet Hanım'ın da fala merak sardığından dolayı bir ziyafet ve cemiyet gecesinde Matmazel'e yalvarıp kendisi için fal baktırma istediğinden bahseder (Karay 1997: 141). Bu yönüyle romanda Müslüman kadınların gelecekle ve talihleriyle ilgili meraklarını giderme adına dinin yasakladığı hurafelere ve boş inanışlara başvurdukları görülmektedir.

Falcılığın eleştirel bir mahiyette ele alındığı Gürpınar'ın *Son Arzu* (1922) romanında üç haftadır

sevdiği adamdan haber alamayan Nuriyezdan telaşa kapılır ve bilgi almak için yeni evlenen ortak arkadaşları Vicdan ve Necdet Eşref'in evine gider. Necdet Eşref, telaşlanacak bir şey olmadığını belirterek Nuriyezdan'a hayatla ve kaderle ilgili onu teskin edecek birtakım şeyler anlatır. Necdet Eşref, 'Hanım kardeşim' diyerek hitap ettiği Nuriyezdan'a takvimlerde kimi ay, hafta ve günlerin hizasında uğurlu, uğursuz talih yazıldığından, bazı işlerin olacağı zamanlarda dünyanın bir gezegenin ya da burcun etkisi altında bulunduğu ana rastlaması durumunda o işin uğurlu ya da uğursuz olacağının kaydedildiğinden bahseder. Bunun nücum yani astroloji ilmiyle alakalı olduğunu ve bunun da bir çeşit falcılık olduğunu belirtir. Ardından da fala inanmadığını söyleyerek 'Gaybı Allah'tan başka kimse bilmez' düşüncesinden hiçbir zaman ayrılmadığını ifade eder (Gürpınar 1972: 99) Necdet Eşref'in falcılıkla ilgili bu düşünceleri akla ve bilime önem bir karakter olarak bunların batıl inançlarla iç içe olduğunun bilincinde olduğunu göstermektedir. Yine insanın başına gelen iyiliklerin ve kötülüklerin kimi durumlarda uğur ve uğursuzlukla ilgili olabileceğini düşünmesi insan ve toplumun geleneksel değer anlayışlarını yansıtmaktadır. Necdet Eşref, konuşmasının devamında bu meselede derine inildikçe bu tür inançların boş, asılsız, hiç ve temelsiz olduğunun ortaya çıktığını söyleyerek toplumun bu türden inanç algılarına eleştiriler getirir. Bu yönüyle romanda akla ve bilime dayalı fikirlerin toplumda yaygınlaşması için uğraş veren Hüseyin Rahmi'nin din konusunda "yüksek felsefesi"ni eğitilmiş karakterlerinde görmek mümkündür. Koşar (2005: 78) da yazarın "romanlarında dinî inançları değil, bunların yanlış yorumlanışını ve dinî hüviyete bürünerek hurâfe hâlinde yaşayan bazı davranışları eleştir[diğini]" söyleyerek romanlarda verilmek istenen asıl mesaja dikkati çeker.

6. Kurşun Dökme ile İlgili Batıl İnançlar

Büyü, nazar ve benzeri etkenler sonucu oluştuğu düşünülen bazı hastalıklarda psikolojik rahatsızlıkların giderilmesi için insanlar tarafından başvuru yöntemlerinden birisi de kurşun döktürmektir. Türk toplumunda nazar başta olmak üzere büyü ve hastalıklara karşı kurşun döktürme âdetine öteden beri rastlanmaktadır. Daha çok kötülüklerden korunmak ve şifa bulmak için yapılan bu ritüel zamanla halk arasında gelenek haline gelmiş olup bugün dâhi yaygın olarak uygulanan bir yöntem olarak bilinmektedir. Dinî yönden hiçbir dayanağı olmayan "kurşun döktürme" bidat kabul edilir ve tıbbi yönden de herhangi bir faydası yoktur (Varlı, 2008: 379). İncelenen dönem romanlar içinde Ercüment Ekrem'in *Sabir Efendi'nin Gelini* (1922) ile Hüseyin Rahmi'nin *Tebessüm-i Elem*'inde (1923) kurşun dök(tür)mek ile ilgili bulgulara tesadüf edilmiştir. Söz konusu romanlarda bu batıl inanç veya bidat, buna inanan kahramanlarla ilgili takdimler ve bu işi meslek edinmiş karakterler çevresinde ele alınmış olup daha çok şifa niyetiyle başvuru bir gelenek olması hasebiyle dikkatlere sunulmuştur.

Ercüment Ekrem Talu'nun *Sabir Efendi'nin Gelini* (1911) romanında asli kişilerden Eda Hanım, okura tanıtılırken yaklaşık yirmi yıldır Sabir Efendilerin evinde onlarla birlikte yaşadığı bilgisi verilir. Eda Hanım daha gençlik yıllarında Sabir Efendi'nin şimdilerde ailesiyle yaşadığı konağı satın almadan önce kirada kaldıkları evlerine de sık sık gidip gelmektedir. Yazar anlatıcı, o zamanlar bir mübaşir ile evli olan Eda Hanım'ın oldukça terbiyesiz, yalancı ve hilekâr bir kişilik olarak okura takdim eder. Eda Hanım, bu özelliklerinden dolayı da izdivaçlarında bir türlü dikiş tutturamamış, üç defa evlenip boşanmış en sonunda da Sabir Efendi'nin kâhyalık ödülüyle konağa yerleşmiştir. Romanda Eda Hanım'ın mani okuyup lalanga pişirdiğinden, ara sıra kurşun döktürüp dedikodu ettiğinden, müstehcen hikâyeler, uydurma vakalar anlatıp taklitçilik yaptığından bahsedilerek konaktaki Gülemdam Hanım'ı çokça eğlendirdiği anlatılır (Talu, 1939: 12).

Gürpınar'ın *Tebessüm-i Elem* (1923) romanında ise son derece cahil bir tip olarak sunulan Zehra Hanım, aynı zamanda batıl inanışlara eğilimi olan bir kadındır. Zehra Hanım, oğlu Mehmet Kenan'ın kendisine ait paraları bankadan alıp yediğini öğrenince kötüleşip yataklara düşer. Hane halkı bunun

üzerine Zehra Hanım'a iyileşmesi için kurşun döktürür ve illetin geçmesi için okuyup üflerler (Gürpınar, 2001: 263). Yine romanda Mehmet Kenan, camide ahalide yarattığı velilik kanaatinden cesaret bularak uzun süre sonra döndüğü baba evinde parasını çalıp yediği annesini çeşitli kerametlerden bahsederek kandırmaya çalışır. Romanda Batı özentisi ve inanç laçkalığıyla öne çıkan Mehmet Kenan'ın velilik iddiası ve inançla ilgili saçmalıklarından dolayı anne Zehra Hanım oğlunun velilikten ziyade bir delilik belirtisi gösterdiğinden şüphelenir. Yaşlı kadın oğlunun saçmalıklarına son vermesi ve şifa bulup iyileşmesi için Kurşuncu Esmâ Molla'yı evlerine çağırarak kurşun döktürür:

"Tepsi, kara saplı bıçak, içi su dolu yeşil kâse, bir okka ekmek hepsi hazırlanır. Kepçenin içine bir külçe kurşun konur. Mangala ateş salınır. Kenan'ın üzerine başından ayaklarına kadar bir yorgan örtülüdür. Kurşun eriyince Molla Kadın bir eline yeşil çanaklı tepsiyi, ötekine kepçeyi alarak yorgana gömülü Kenan'ın başı üzerinde kepçenin içindekileri cazzadak çanağa boşaltır. Bu iş Kenan'ın başı, karnı ve ayakları üzerinde üç defa tekrar edilir. Karnı üzerine dökülen kurşun daha çok patlar" (Gürpınar, 2001: 308).

Romanda uzun uzadıya anlatılan ve oldukça komik/ironik unsurlar barındıran kurşun döktürme sahnesi, boş ve asılsız inançları için önemli bir göstergedir. Esmâ Molla'nın kurşun dökme esnasında sarf ettiği "Gördünüz mü? Kurşun tüfenk gibi patladı. Bu çocuk kem nazara, büyüye uğramış. İç çamaşırlarını, Cuma günü sala verilirken minareye çıkartmalı" (Gürpınar, 2001: 308) gibi sözleri bu gülünçlüğü doğrular niteliktedir. Romanda kurşun döktürme sahnesinden hareketle inanç değerlerinin bozulmasının yanı sıra Zehra Hanım ve Esmâ Molla gibi karakterlerin yapıp etmeleri üzerinden dönemin geleneksel Türk kadınıyla ilgili olumsuz bir algıya da ulaşmayı da mümkün kılar. Bu yönüyle değerlendirildiğinde romanda mutaassıp ve cahil bir kadın olarak Zehra Hanım, batıl inançları önemseyen ve bunlardan medet uman bir kişilik olarak öncelenir. Yine romanda, "Birtakım fantastik unsurları vesile ittihaz ederek, kurşun döken ve bu suretle geçimini sağlayan, onun için 'Kurşuncu' lâkabı ile" anılan Esmâ Molla" (Göçgün, 1987: 298-299) da yaptığı işin kerametine inanan bir tip olarak çizilir. Adından dolayı her ne kadar dinî kimliği öne çıksa da Esmâ Molla, bu adın vakarını taşıyamayan bir kişilik olarak anlatıda konumlandırılmıştır.

7. Kutsal Mekânlar ve Dinî Şahsiyetler ile İlgili Batıl İnançlar

II. Meşrutiyet sonrasında yayımlanan romanlarda kutsal mekânlara ve kutsal kişiliklere asılsız inançlar çevresinde değer verildiği görülmektedir. Özellikle dinî inançlarını çıkarlarına amaç edinen veya çaresizlik karşısında ne yapacağını bilemeyen roman kişileri üzerinden bu tür inanışlar eleştirilmektedir. Dönemi temsil eden bulguların elde edildiği romanlarda kişilerin –özellikle kadın kahramanlar- derviş, evliya, şeyh, türbe, yatır ve mezar ziyaretlerinde bu hurafe alışkanlıklarına rastlamak mümkündür.

Filibeli Ahmet Hilmi'nin *A'mak-ı Hayal* (1910) romanında Sami, Manisa Tımarhanesi'nde bulunan Raci'yi kurtarmak için mektuplaşmalarından yaklaşık bir ay sonra Manisa'ya gider. Sami bu ziyaretinde arkadaşını "Ayn-ı Sultan Mezarlığı"nda dolaşırken bulur. Sıhhatinin iyi olduğunu şahit olsa da Raci'nin umursamaz tavırlarıyla karşılaşır. İkili mezarlık çevresinde yürürken o sırada Raci'nin yanına onun evliya olduğunu düşünen bir kadın gelir. Raci'ye doğru yaklaşan biçare kadın, akli dengesini kaybeden kızını iyileştirmesi için ondan yardım ister:

"Ah Şeyhim! Meczûp efendi!.. Evliya bey!.. Zavallı nefisem! Zavallı kız! Ya Rabbî on beş yaşında çıldırdı, haberim bile yoktu... Ah! Nereden bilirdim. Meğer zavallı kızımın başına sevda gelmiş. Yavrucuğum sevmiş, fakat ümitsiz, sessiz, sadasız sevmiş. Lütfullah Bey'in mahdumunu seviyormuş. Biçare delikanlı attan düştü, başı bir taşa çarparak parçalandı. Kız bu haberi duyduğu gibi çıldırdı. Kederinden

kendi kendini yerlere vurmaya, etlerini dişlemeye başladı. Konu komşu bin belâ ile zaptedebildik. Yalnız kızın feryadından durulmuyordu. Tımarhaneye koymaya mecbur olduk. Şimdi nefisem tımarhanede. Neyim var, neyim yok sattım. Türbelere adak götürdüm. Okuttum, muskalar aldım fayda vermedi. Nihayet seni salık verdiler. Git, eteğini tut, bırakma, o adam tekin değil. Elbette senin kızını iyi eder, dediler. Ah evliya babacığım! Allah aşkına kızımı iyi et!...” (Ahmet Hilmi, 2011: 117-118).

Burada kızına büyü yapıldığını ve bu sebeple aklını yitirdiğini düşünen anne, kızını kurtarmak için türlü hurafelere müracaat eder. Ne var ki başvurduğu türbeler, adadığı adaklar, yaptığı muska ve okumalar kızını derdine derman olmaz. Çaresiz kalan kadın, son bir umut olarak Manisa’da evlialık ünü yayılmış olan Raci’ye ulaşır. Raci, Manisa günlerinde gösterdiği davranışlardan dolayı toplum nezdinde büyüü bozup etkisiz hâle getirecek bir veli/evliya, bir ermiş olarak kabul görmüştür. Ne var ki Raci, bu sıfatların tam tersine bir gaye peşindedir. Bu sebeple asılsız inançlara eğilimi olan bu kadının yalvarış ve yakarışlarına kayıtsız kalır. Kendilerini izleyen arkadaşı Sami de Raci’nin bu aldırmaılığı ve hissizliği karşısında hayrete düşer.

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın *Hakka Sığındık* (1919) romanında Abdal Veli’nin mektubunu ve uyarılarını dikkate almayıp üç gözbebeğini kaybeden Hafız İshak Efendi, kâğıtları arasında tesadüf eseri bulduğu uyarı mektubunu alarak Hacı Ferhat Efendi’nin konağına koşar. Veli Hazretleri’ne gösterdiği saygısızlığın ve inançsızlığın cezasının kendisine verildiğini ve bu sebeple evlatlarını kaybettiğini yana yakıla anlatır. Bu ziyaret esnasında postacı, Abdal Veli’den yeni bir uyarı mektubu daha getirir. İki arkadaş bu uyarının tekrarı üzerine korku içinde Abdal Veli’nin evlialığına iman edip emirlerine saygıyla boyun eğler (Gürpınar, 1968: 27). Hafız İshak Efendi, Abdal Veli hakkında yalan yanlış konuşan arkadaşları Hacı Ferhat Efendi’ye sözlerine dikkat etmesini ve Veli Hazretleri’nin uyarı mektuplarında samimi beyanları hakkında şüphe edilmesinden sakınılması gerektiğini bildirdiğini söyler. Arkadaşı da dervişlere özgü bir şekilde iki elini göğsüne götürüp iman tahtası üzerine koyup “-Amenna ve saddakna (inandık ve tasdik ettik)... Evlialıklarından samimî oluşlarından hiç şüphem kalmadı” (Gürpınar, 1968: 29) diyerek Veli Hazretleri’ne inandığını belirtir. Aynı şekilde romanda Hacı Ferhat Efendi, kendi ailesinden kimlerin canına kıyılacağı düşüncesiyle büyük bir dehşete ve şaşkınlığa düşer. Ardından, “Bu şaşkınlıkla ettiğim, edeceğim saçmaları Abdal Hazretleri af buyursunlar. Evlialıklarına, kerametlerine bütün varlığımla bağlıyım. Kalbim ve bütün içtenliğim kendilerine malum” (Gürpınar, 1968: 30) diyerek Veli Hazretleri’ne bağlılığını ve onun uyarılarını bundan sonra dikkate alacağını dile getirir. Bu konuşmaların hemen akabinde konağına döner ve kocası Methi Bey tarafından aldatıldığı için bunu gurur meselesi haline getiren kızı Nermin’i acılı ve hastalıklı bir hâlde bulur. Hacı Ferhat Efendi, bitkinlik içindeki evladına bunun sebebini sorar. Nermin de öleceğinin rüyasını gördüğünü belirterek düşünde koca kavuklu bir Şeyh Efendi’nin yanına gelip sırtını sıvazlayarak “Kızım sen İspanyol hastalığına tutulacaksın, ama ben seni kurtaracağım” dediğini, kendisinin şeyhin ayaklarına kapanarak; “Ya şeyh hazretleri, kurtarma, bırak öleyim!” diye yalvardığını anlatır. Babası, kızının rüyasına giren zatın Abdal Veli olduğunu düşünerek kızını bu ulu şahsiyete saygısızlık ettiği gerekçesiyle azarlar. Ellerini havaya kaldırıp Veli Hazretleri’ne “Ey Allah’ın evliyası bu ne keramet?” şeklinde haykırarak derin bir yakarıшта bulunur (Gürpınar, 1968: 33).

Gürpınar, dinî bilgileri zayıf ve geleneksel din anlayışı ile yetişmiş roman kişilerinin evliya, veli gibi İslâm dininde önemli bir yere sahip olan dinî şahsiyetlere batıl inançlar etrafında körü körüne bel bağlayışlarını, onları Tanrı katında görüp ilahlaştırmalarını eleştirel bir dikkatle okura sunar. Romanın sonlarına doğru Methi Bey, Abdal Veli dedikleri evliyaı viranesinde görünce “süprüntü yiyen, yattığı yeri pisleten, kokusundan yanına varılmayan; insanın kutsal saydığı Tanrısal şeylere söven, hayvandan daha mundar bir deliye evliya” denilemeyeceğini ve böylelerini “evliya sanarak tapınmak; ondan

keramet, şefaatt ummak bizim memleketin hastalıklarındandır" diyerek halkın böyle dinî şahsiyetlere batıl bir şekilde düşünüp taşınmadan güvenilmesine bir eleştiri getirir (Gürpınar, 1968: 93). Romanda batıl inançlara bel bağlamanın ve hurafelere inanmanın daha çok çaresizlik ve imkânsızlık hâllerinde karşılaşılan bir durum olduğu söylenebilir. Özellikle mahalleli cahil yaşlı kadınlar ile zengin/dini bütün/geleneksel aileler sorunlarına akılcı ve bilimsel çareler bulamadıklarından biraz da zorunlu olarak tütsülere, hurafelere ve batıl inançlara ilgi göstermişlerdir. Anlatının sonlarına doğru Veli Hazretleri'nin uyarılarına ilk başta itibar etmeyen zengin aileler, aile fertleri arasında görülen ani ölümlere bir çıkar yol bulamadıklarından para göndererek meczup zatın hurafeye dayanan 'evliyalık' makamını kabul etmiş olurlar.

Gürpınar romanlarının genelinde olduğu gibi *Toraman*'da (1919) da din ve inançla ilgili unsurlar asılsız ve boş inançlar dinî şahsiyetler üzerinden anlatılır. Romanda geleneksel Osmanlı-Türk kadını bütün cehaletiyle temsil eden Hasna Hanım, hastalıklarının çaresini 'şeyhim' dediği bir zatın nefesinden bekler durumdadır. Romanda yerleşik inanç anlayışı gereği kutsal olduğu düşünülerek şeyhlerden medet umulduğu roman kişilerinden Hasna, Safiye gibi geleneksel yaşamın temsili kadınların şifalı bir nefes için sık sık şeyhin kapısını çaldıkları belirtilir. Bu ziyaretlerde şeyhleri Keramet Efendi'nin özellikle genç ve güzel hanımları okuyup üfledikten sonra ayaklarıyla çiğnediğine vakıf olurlar (Gürpınar, 1981: 185). Bu çerçevede, gelenek içinde yetişen Osmanlı kadınlarının birtakım hurafelerle dinî şahsiyetleri huzura erme aracı olarak gördükleri ve bu kişiler üzerinden belli bir rahatlığa kavuşmayı umdukları anlaşılmaktadır.

Müftüoğlu Ahmet Hikmet'in *Gönül Hanım* (1920) romanında Urga şehrinin en büyük mabetlerinden "Maydari"yi gezen sefer heyeti üyeleri türbe içinde gördüklerini kendi mensup oldukları dinlerine göre yorumlamaya çalışır. Bu bağlamda özellikle "Buda" inancının birtakım ritüellerini anlamaya kafa yorurlar. Sefer heyetinden Kont Zichy mensup olduğu Hristiyanlık dininden hareketle insanların türbeye çaput bağlama âdetlerini tuhaf karşılar. "Yalan veya gerçek, herhangi bir dinde güzelliğe veya güzel bir mefkûreye, güzel bir hayâle, tasavvura tapmayı anlarım. İsa ve Meryem güzel tasvir edilmeye idiler, Hristiyanlıkta sebatlık göstereceğimi sanmazdım. Böyle çirkin heykellerden yardım beklemeyi anlamıyorum" (Ahmet Hikmet, 2009: 34) der. Böylelikle özellikle birtakım hurafelerden hareketle kutsal/dinî mekânlardan medet umulmasına ve batıl inançlara bel bağlanmasına eleştiri getirilir.

Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu* (1922) romanında da dinî şahsiyetlerden beklentileri ihtiva eden batıl inançlara Zeyniler Mezarlığı'nda kabristanı bulunan ve evliya olduğu söylenen Zeyni Baba üzerinden yer verilir. Romanda bir kabir ziyareti esnasında Hatice Hanım, bir taraftan "hafif fısıltılarla dualar okuyarak evliyanın başındaki kandile yağ" koyarken diğer taraftan Feride'ye dönerek Zeyni Baba'yla ilgili; "Köyde birisi öleceği vakit, Azrail aleyhisselam, evvela Zeyni Baba'ya misafir olur, o vakit bu ışık kendi kendine söner" (Güntekin, 2005: 221) şeklinde dillendirilen bir efsaneden bahseder. Ardından genç kıza Zeyni Baba'dan isteyeceğini istemesi konusunda uyarıda bulunur. Feride de ateşler içinde yanan alnını Zeyni Baba'nın örtüsüne dayayarak sanki yaralı kalbinden söylercesine bir istekte bulunur:

"Zeyni Babacığım, dedim. Ben, küçük, cahil bir Çalıkuşu'ndan başka bir şey değilim. Sana nasıl yalvarmak lazım geldiğini bilmiyorum. Kusuruma bakma. Senin hoşuna gidecek şeylerden hiçbirini bana öğretmediler. İşittim ki, sen yedi sene güneş görmeden, burada çile doldurmuşsun. Sakın sen de, insanlığın zalimliğinden, vefasızlığından kaçmış olmayasın? Babacığım, senden büyük bir şey isteyeceğim. Bu yedi sene içinde elbette güneşin, rüzgârların hasretini çektiğin zamanlar olmuştur. Seni o dakikaların acısına katlandıran o melek sabrından bana da ver. İnlemeden, ağlamadan çilemi doldurayım!.." (Güntekin, 2005: 222).

Yazar, Feride karakteri üzerinden anlatının bir bölümünün geçtiği köylerdeki/kasabalardaki geleneksel ve dini bütün yaşantıları olan insanların –bilhassa kadınların- veli/evliya gibi ölmüş şahsiyetlerden beklentilerini ironik bir edayla okura yansıtır. İnsanların bu tarz kişiliklere ve bunlarla ilgili hurafelere tevessül etmelerine eleştiriler yönelir. Çelik’e (2000: 131-132) göre de “Reşat Nuri’nin romanlarında en çok tenkit edilen konulardan birisi batıl inanışlardır. Özellikle eğitim düzeyi düşük insanlar arasında yaygın olan batıl inanışlar aynı zamanda taassubun ve bağnazlığın da ifadesidir. Reşat Nuri’nin romanlarındaki batıl inanışların çoğu dine dayandırılan bid’at ve hurafelerdir.”

Gürpınar’ın *Tebessüm-i Elem* (1923) romanında ise asli kişilerden Mehmet Kenan, evliya ve türbelerle ilgili tenkitlerini aktarırken sözü bir ara Hristiyanlıktaki tablo ve resimlerin karşısında gerçekleştirilen ritüellere getirir. Hristiyanların dışından tırnağından arttırdığı parayla Meryem Ana tablosu ve birtakım sembolik resimlerinin önünde mum yakmasını acınası olarak görür. Mehmet Kenan, bu türden ilkel ritüellerin din ve inançla bağdaşmadığını vurgulayarak bunun asılsız ve boş bir inanış olduğunu ifade eder (Gürpınar, 2001: 295). Romanda her ne kadar alafranga/züppe bir tip olarak konumlandırılmış olsa da yazar, Mehmet Kenan üzerinde Müslümanların dinsel/sosyal yaşantısında olduğu gibi Hristiyanlık inancı ve kültüründe de bazı âdetlerin/uygulamaların hurafe olduğunu aktarır. Böylelikle eserde, hayata daha gerçekçi bakan ve pozitivist bir dünya görüşüne sahip olduğu düşünülen Hristiyanların dahi –belki de hiç fark edemeyecekleri- bu türden batıl inanışlara eğilim ve yönelişlerinin olduğu ele alınır.

SONUÇ

Tarihin ilk dönemlerinden itibaren Türkler yaşadıkları bölgeler, ilişki kurdukları toplumlar ve kabul ettikleri dinler bakımından zaman zaman batıl inançların ve hurafelerin etkisine kapılmışlardır. Bu etkilenme ve ilgi Osmanlı’nın son dönemlerine rastlayan ve yeni bir hayat anlayışının belirmeye başladığı II. Meşrutiyet ve sonrası dönemde de devam etmiştir. İncelenen elli romanın on sekizinde batıl inançlarla ilgili bulgulara ve göstergelere rastlanmıştır. Bu bakımdan II. Meşrutiyet dönemi sonrasını temsil eden romanlarda hurafe ve batıl inançların belli ölçülerde işlendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Hüseyin Rahmi Gürpınar başta olmak üzere dönemin kalem oynatan yazarları toplumda o yıllarda/günlerde görülen ve dinî hayatın ötesine geçen batıl inanışlara yer vermişlerdir. Dönem romanlarında batıl inançlar her şeyden önce geleneksel hayatın izlerini taşır ve bu hayatı benimseyen roman kişilerinin yaşamları ve davranışları üzerinden anlatılır. Romanlarda şifa bulmak; cin, peri, [cadı] gibi metafizik varlıklardan korunmak; ruh çağırma, büyü ve sihre karşı önlem almak, muska yazdırmak, okunmak, tütsülenmek, tılsım yaptırmak, uğursuzluk, fal açma/bakma ilgili inanışlar, dinî mekânlardan ve şahsiyetlerden fayda beklemek gibi olgular çevresinde batıl inanç teması/konusu işlenmiştir. Yazarlar eserlerinde yer verdikleri kişiler, meseleler, olgular, değerler, varlıklar üzerinden o yıllarda toplumda yaygın bir anlayışa dönüşmüş olan hurafeler ve asılsız inançlarla ilgili göstergeleri dikkatlere sunmuşlardır. Bu anlamda romanlarda din ve inançla ilgili yanlış algıların gösterilmesi bakımından öne çıkan hurafe ve batıl inançlarla ilgili söylemler, döneminin geleneksel din anlayışını benimsemiş olan ve hurafelere eğilim gösteren özellikle Osmanlı-Türk toplumuyla ve vatandaşlarıyla ilgili eleştirilerin dile getirildiği birer özne/konu olmuştur. Yazarların bu türden batıl inançlara yaklaşımları, daha çok yanlış din algısını ortaya koymak ve dönemin pozitivist anlayışının bir gereği olarak halkın akıl melekelerini gerektiği gibi kullanamadıklarını gösterme arzularından kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan yazarlar, roman kişilerini daha çok zihniyet açısından eskiye bağlı, kültürel yönü zayıf, ahlaki çelişkileri ve batıl inanışları olan tipler arasından seçmişlerdir. Bunun yanı sıra bazı romanlarda batıl inançların ve hurafelerin anlatıldığı sahnelerde geçen konuşmalar, kahramanların sarf ettikleri sözler ve devrinin halk söyleyişlerini hatırlatan mâni/tekerleme tarzındaki saçma ve acayip kullanımlar anlatılara dil ve anlatım zenginliği katmaktadır.

Sonuç olarak okunan ve değerlendirilen romanlarda hurafe ve batıl inançla ilgili unsurların halkın cehaletini, eğitimsizliğini ve yozlaşan dinî yönünü yansıtmak için birer malzeme olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu anlamda dönemi içinde sosyal bir sorun hâline dönüşen hurafelerin ve batıl inançların insanların din duygusunu zayıflattığı, inanç değerlerini sarstığı ve toplumda dinî bir yozlaşmaya neden olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz Bey (2002). *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*. (Haz. K. Arısan- D. A. Günay). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Aktaş, H. (2011). *Çağdaş Türk Şiirinde Dini Motifler*. Rize: Yort Savrul Yayınları.
- Arık, Ş. (2006). "Osmanlı Döneminde Bir Cadı Avı ve Türk Romanında Cadı Kavramı". *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 29: 139-154.
- Aydın, M. (1995). *Fal, İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 12, s. 134-138) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bolay, S. H. (1990). *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çelebi, İ. (1992). *Tılsım, İslâm Ansiklopedisi* (C. 41, s. 91-94) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çelik, H. (2000). *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Sosyal Tenkit*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erdem, S. (1992). *Buhur, İslâm Ansiklopedisi* (C. 6, s. 383-384) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Erdil, K. (1999). *Yaşayan Hurafeler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Filibeli Ahmet Hilmi (2011). *A'mak-ı Hayal*. (Yay. Haz. O. Gündüz). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Göçgün, Ö. (1987). *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanları ve Romanlarında Şahıslar Kadrosu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gündüz, O. (2013). *İkinci Meşrutiyet Romanı 1908-1918*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Güntekin, R. N. (2010). *Çalılıkusu*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Gürpınar, H. R. (1968). *Hakka Sığındık*. İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Gürpınar, H. R. (1971). *Cadı [Toraman ile birlikte]*. İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Gürpınar, H. R. (1971). *Gulyabani*. İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Gürpınar, H. R. (1971). *Toraman [Cadı ile birlikte]*. İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Gürpınar, H. R. (1972). *Sevda Peşinde*. İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Gürpınar, H. R. (1972). *Son Arzu*. İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Gürpınar, H. R. (1976). *Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç*. İstanbul: Üçler Matbaası.
- Gürpınar, H. R. (2001). *Tebessüm-i Elem*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Gürpınar, H. R. (2008). *Şıpsevdî*. İstanbul: Everest Yayınları.
- İldeş, Ö. (2009). *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın 1919'a Kadar Olan Romanlarında Yapı, Tema, Anlatım (1889-1919)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kacıroğlu, M. (2007). *1919-1928 Arası Türk Romanında Yapı ve Tema*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kaplan, M. (1997). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2001). *Kıralık Konak*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karay, R. H. (1997). *İstanbul'un Bir Yüzü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Koşar, E. (2005). *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Batıl İnançlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Mardin, Ş. (1993). *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moralizade Vassaf Kadri (2004). *Kadınlar Komitesi*. (Çev. Yaz. İsmet Nadi Atasoy). İstanbul: Berfin

Yayınları.

- Müftüoğlu Ahmet Hikmet (2009). *Gönül Hanım*. (Haz. A. Büyükhoca). Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Olguner, F. (1992). *Bâtıl, İslâm Ansiklopedisi* (C. 5, s. 147-148.) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öner, H. (2019). Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Bazı Romanlarında Kenar Mahalleler. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 14: 131-143.
- Safvet Nezihi (1910). *Müsebbib*. İstanbul: Cihan Matbaası.
- Sevinçli, E. (1990). *Hüseyin Rahmi Gürpınar: Yaşamı, Sanatçı Kişiliği*. İstanbul: Arba Yayınları.
- Şahin, M. S. (1993). *Cin, İslâm Ansiklopedisi* (C. 3, s. 5-8) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şimşek, Y. (2017). *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Romanında Dinler ve İnançlar (1908-1923)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Talu, E. E. (1939). *Sabir Efendinin Gelini*. (3. Baskı). İstanbul: Gayret Kitabevi.
- Tanyu, H. (1992). *Büyü, İslâm Ansiklopedisi* (C. 6, s. 501-506) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tepeyran E. H. (2011). *Küçük Paşa*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Timur, K. (2006). Tanzimat Dönemi Türk Romanında Dinler ve İnançlar. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, C/S. 4 (1): 2089-2125.
- Ünlü, M. ve Özcan, Ö. (2003). *20. Yüzyıl Türk Edebiyatı (1900-1940)*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Varlı, M. (2008). *Bidat, Hurâfe ve Bâtıl İnançlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Yaran, R. (1992). *Bid'at, İslâm Ansiklopedisi* (C. 6, s. 129-131) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yel, A. M. (1998). *Hurafe, İslâm Ansiklopedisi* (C. 18, s. 381-382) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yılmaz, A. (1991). *Safvet Nezihi, Hayatı, Sanatı, Eserleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.